

ბურჯი ეროვნებისა¹

1

შესავალი. ტურგენევის აზრი რუსული ენის სისრულის შესახებ. სისრულე ქართული ენისა. მისი დაუფასებლობა.

გაგიგონიათ მებაღე, რომელიც უზომოდ მონატრული ყოფილიყოს ხილის უხვის მოსავლისა და ხეხილებისთვის კი ძირი და ფესვები ეთხაროს, ეფუჭებინოს, ეხმოს? განა, არ გაგიგონიათ?...

გადაავლეთ ახლა ყურადღებით თვალი ჩვენის მოზარდის თაობის აღზრდა-სწავლასა და თქვენ დარწმუნდებით, რომ ჩვენს შორის მოიპოვებიან არა ერთნი და ორნი მშობელნი, რომელიც ამ საარაკო, არ გაგონილს მებაღეს მოგაგონებენ. მართლა და რომელი მშობელი არა ნატრობს თავისი შვილებისათვის გამჭირახს ჭკუასა, ღრმა გრძნობასა, მტკიცე ხასიათსა, ერთი სიტყვით, - კაცურს კაცობასა? გარნა ზოგნი, ჩვენდა სამწუხაროდ, თვითონვე საკუთარი ხელით ძირს უთხრიან თავიანთის შვილების სულის განვითარებასა, ფესვებს უხმობენ მათ გონების და გრძნობის დასრულებასა, აყვავებასა.

როგორ და რა გზით? იგინი ნორჩის თაობის აღზრდა-სწავლაში ადგანან იმისთანა უკურმართს გზასა, რომელიც ძლიერ დამაქვეითებელია აზროვნებისაც, გულისაც, ხასიათისაც და რომელიც ფუქსავატობის დედაა, მიძა და გამდელი.

რაში მდგომარეობს ეს უკუღმართი გზა?

ტურგენევი ერთს თავის თხზულებაში ამბობს: „ხშირად, როდესაც სრული სასოწარკვეთილება, მომერეოდა ხოლმე ჩემის სამშობლო ქვეყნის მომავლის შესახებ, ერთად-ერთს ნათელ წერტილად შავს ჰორიზონტზედ, ერთად-ერთს გამამხნეველ იმედად უიმედო მდგომარეობაში მომეკლინებოდა ხოლმე ჩემი სამშობლო რუსული ენა, და ჩემს გულში ვამბობდი: ხალხმა, რომელმაც შეჰქმნა ამისთადა მდიდარი და მშვენიერი ენა, არ შეიძლება, ადრე თუ გვიან, არ დაახწიოს თავი ახლანდელს გაჭირვებულს მდგომარეობას, არ გავიდეს წარმატების ფართო გზაზედ და არ დაეწაფოს შორს მომავალში მაინც ბედნიერის ცხოვრების წყაროსა“.

არა ნაკლების საფუძვლიანობით შეუძლიან სთქვას შეგნებულმა ქართველმა ესევე სიტყვები ჩვენს დედა-ენაზედ. ვისაც კი მეტ-ნაკლებობით შესწავლილი აქვს, თუ რაში მდგომარეობს სისრულე ენისა, მისი სიმდიდრე, აზრსა და გრძნობაზედ ზედ გამოჭრილობა და კაიფობა, არ შეიძლება არ დაგვეთანხმოს, რომ ქართული ენა ეკუთვნის მაღალ აგებულობის ენათა დასსა.

¹ „ბურჯი ეროვნებისა“ - სათაურით „ძირითადი უკუღმართობა“ იაკობ გოგებაშვილმა პირველად იაკობ სვიმონიძის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა გაზ. „ივერიაში“ (1890 წ.) და ჟურნალ „მწყემსში“ (1890 წ.), ხოლო 1903 წელს - გამოვიდა მეორე შეესებული გამოცემა ახალი სათაურით - „ბურჯი ეროვნებისა“.

ჩვენმა ენამ გაფურჩქნა თავისი ფორმები და დაამყარა თავის ორგანიულს ნაწილებს შორის სრული ჰარმონია ძველთაგანვე, მეთორმეტე საუკუნეში. ჰკითხეთ ლინგვისტებს, ენის-მეტყველეთა - რაში მდგომარეობს ღირსება ენისა და ისინი დაგისახელებენ: სიმარტივეს ბრუნვებისას, გრამატიკულის სქესების არ ქონვას, თანდებულთა სიტყვის ბოლოში მოქცევასა, ხმოვანს დაბოლოებას სიტყვებისას, ხმა ასამაღლებელის დამორჩილებას განსაზღვრულს კანონზედ, მრავალფეროვნებისას, ლექსიკონისას. რომელმა განვითარებულმა ქართველმა არ იცის, რომ ყველა ეს ღირსება სრული კუთვნილებაა ქართული ენისა, რომელიც ამ ღირსებათა წყალობით ყველა ცოტაოდნად განსხვავებულს შემეცნებას, მდგომარეობას, მოქმედებას და ვითარებას განახორციელებს განსაკუთრებითი, ზედ-გამოჭრილი ფორმითა, საადვილო გამოხატულებითა!

დიაღ, ქართული ენა ისეთივე მდიდარია და მრავალ-მხროვანი, როგორც არის ბუნება კავკასიონისა, სადაც ერთს პატარა მანძილზე პოლუსი, ტროპიკი და ზომიერი სარტყელი ერთად შეყრილან, სადაც საუკუნო თოვლით შემოსილი მთის წვერები ზევიდგან ძირს დასცქერიან: ბროწეულს, ლედვს, ვაზს, ლიმონს, ფორთოხალს და სხვა ტროპიკულს მცენარეულობას, და სადაც რამდენსაც ნაბიჯს გადასდგამ, იმდენს ახალ-ახალს სურათს შეხვდები. ქართული ენა ისეთივე მრავალ-ფეროვანია, როგორც არის ჩვენი ერის ისტორია, წარსული ცხოვრება, სავსე მრავალ-გვარის მოქმედებითა, თვისებითა, აზროვნებითა, გრძნობითა, დიდი სიხარულითა, ძლიერი მწუხარებითა, და რომელიც წარმოადგენს იმ გვარს ღრმას და დაუსრულებელს დრამას, რომ ასი შექსპირიც ვერ ამოსწურავდა მას ძირამდის, ერთი რუსული მწერლისა არ იყოს. ჰკითხეთ ჩვენს ილბლიანს მეზობლებსა: რა გშურთ ქართველებისაო, და ისინი თქვენ დაგისახელებენ ჯერ გაფურჩქნილს, განვითარებულს ქართულ ენასა და მერე გაერთებულს, შეკუმშულს ტერიტორიასა, მიწა-წყალსა.

დიაღ, ლინგვისტი, რომელიც ზედმიწევნით შეისწავლიდა ქართულს ენას, იტყოდა თითქმის იმასვე, რაც სთქვა გამოჩენილმა სწავლულმა უსლარმა ქართულს ანბანზედ, რომელიც მან აღიარა თითქმის უუსრულეს ანბანად ყველა ანბანთა შორის.

მაგრამ ვაფასებთ ჩვენ ამ დაუფასებელს საუნჯესა? გვესმის ჩვენ მისი უმაღლესი ღირსება და მნიშვნელობა? ქართული ენა ამ ჟამად ჰგავს მშვენიერს ფოლადის სახნისსა, რომელიც უგუნურს პატრონს კუნჭულში მიუგდია, იშვიათად ჰხმარობს და ჟანგს აჭმევინებს. ამიტომ, ობიექტურად, თავის-თავად მდიდარი და განვითარებული, ქართული ენა სუბიექტურად, ჩვენს პირში, არის ღატაკი და დღე ნაკლულს არსებას მოგაგონებთ.

კიდევ ისე სამწუხარო არ იქნებოდა ქართული ენის აბუჩად აგდება, რომ ამ მოვლენას ვხედავდეთ მხოლოდ სასავლებლებში; მაგრამ სავაგლახო და სავალალო ის გახლავთ, რომ იქაც კი, სადაც დედა-ენა უნდა შეუცილებლად უფლობდეს და სუფევდეს, მას ეპყრობიან, აქ-იქა მაინც, სწორედ ისე, როგორც ავგული დედინაცვალი ექცევა ათვალისწუნებულს თავისს გერსა. ეს მომაკვდინებელი სენი ცოტ-ცოტათი ეპარება ქართულს სახლობრივს სფერასაც და ისიც რომელსა? არა მარტო გადაბირებულს მოხელეთა ოჯახობასა და ზოგიერთა გაფუქსავატებულს არისტოკრატებსა, არამედ თვით ჩვენს განათლებულს დასსაც კი

გადასდებიან. არა ერთს განათლებულს ქართველს სახლობას შეხვდები, სადაც მოზარდი თაობა ლაპარაკობს და ტიტინებს რომელსამე უცხო ენაზე და ქართულისა კი ჭაჭანებაც არ ისმის. უფრო კიდევ სამწუხარო ის არის, რომ არ გვარ სახლობათა რიცხვში ჰხედავთ მესამოცე და მეოთხმოცე წლების ზოგიერთა პატრიოტებსაც, რომელნიც ლიტერატურაში ცხარ-ცხარე სიტყვებს ხარჯავდნენ მამულისშვილობაზე და საქმე კი იმითი გაათავეს, რომ თვითონაც უღალატეს ეროვნებას და თავიანთ სახლებიდგანაც გამოაძევეს ქართული ენა. ამ ვაჟბატონებს რომ ჰკითხოთ, რად დაგებათ პირი უკუღმაო, ბოდიშის მოსახდელად ზოგნი დაგისახელებენ იმ გარემოებას, რომ ჩვენ ბედის წერამ უცხოელს ქალებს გადაგკვიდაო; მაგრამ განა ეს შესაწყნარისი საბუთია? განა კაცმა რომ უცხო ტომის ქალი ცოლად შეირთოს, უნდა მოაშოროს შვილები დედა-ენას, სამშობლოს და გადაბირების გზაზე დააყენოს?.. ამაზე კიდევ უფრო უარესი ის გახლავთ, რომ ზოგჯერ დედაც ქართველია და მამაცა, არც ერთი არ არის მოკლებული არც განათლებასა, არც გრძნობასა და არც აზროვნებასა; მაგრამ სახლობაში კი ბრმა მიმდევარნი არიან უგუნურის მოდისა და მასში ამყარებენ, ეროვნული ატმოსფერის მაგიერ, გადამბირებელს მიმართულებასა.

ეროვნულს სკოლას შეეძლო მეტნაკლებობით შეესუსტებინა მავნებლობა ამ გვარის ოჯახის უკუღმართობისა; მაგრამ სად არის ამ გვარი სკოლა? ჩვენს სკოლებში ყველაფერს აქვს ადგილი, გარდა ეროვნებისა.

ჩვენ არ გამოვეკიდებოდით იმ აზრის განმარტებას, რომ ის მშობელნი, რომელიც თავისს შვილებსა ზრდიან გარეშე დედა-ენის გავლენისა, სწყვეტენ კავშირსა მათსა და სამშობლოს შორის, უკარგავენ თავისს ქვეყანასა მამულიშვილებს, ამცირებენ იმ რაზმს ქართველებისას, რომელნიც ემსახურებიან სამშობლოს წარმატებას, მის ბედნიერებასა, რომ ეს მშობელნი, ერთი სიტყვით, დამნაშავენი არიან სამშობლო ქვეყნის წინაშე. არ გამოვეკიდებით იმის გამო, რომ მაღალი მცნება კაცობრიობის საუკუეთესო ნაწილისა: „გიყვარდეს ერი შენი უმეტეს თავისა შენისა“, ისეთი მაღალი სწავლაა, რომელსაც ყველას გონება ვერ შესწვდება და რომლითაც ყველა გული ვერ იხელმძღვანებელს. ჩვენ სხვა, ყველასთვის გასაგებ მხრიდგან მოვუვლით საგანსა და, იმედი გვაქვს, დღესავით ცხადად დავამტკიცებთ, რომ ნამდვილის კაცურის გონებისა, გრძნობისა და ხასიათის აღზრდა ბავშვებში, მათი პირადი ბედნიერება, რომელიც ყველა მშობელსა სწყურის, შეუძლებელია მაშინ, როდესაც მათს აღზრდაში მეტნაკლებობით უარ-ყოფილია დედა-ენა, ეს ძირითადი ეროვნული ძალა, მთავარი ბურჯი ეროვნებისა, - რომ ისინი, ვინც ამ გამაცხოველებელს ძალას მხარს უქცევენ, თავისავე ხელით უთხრიან სამარესა თვისი შვილების ჯეროვანს განვითარებას, ნათელს მომავალს, მათს სანატრელს ბედსა და ჰხდებიან ნამდვილნი დამნაშავენი მათ წინაშე...

ღრმა კავშირი დედა-ენისა ერის სულთან და ხორცთან, მის წარსულ ცხოვრებასთან. დედა-ენის უარყოფას სწავლა-აღზრდაში მოსდევს დიდი დაქვეითება ადამიანისა ყოველ მხრივ.

დედა-ენა გარეგნობით როდია ადამიანის არსებასთან შეკავშირებული, იგი როდის ჰგავს ტანისამოსსა, რომლის გამოცვლა ადვილად და უვნებლად შეიძლება. მას აქვს ღრმად გამდგარი ფესვები ადამიანის ტვინში, ნერვებში, ხმის ორგანოებში, ძვალსა-და რბილში, მთელს მის ბუნებაში; იგი არის ძვირფასი იარაღი, რომელიც ბუნებას ზედ გამოუჭრია ადამიანის სულსა და ხორცზედ, მის ფსიქოლოგიურს და ფიზიოლოგიურს აგებულებაზედ. ყოველს ადამიანს დაბადებიდან ჰყვება მიდრეკილება და ნიჭი დედა-ენის ადვილად და ღრმად შესწავლისა სწორედ იმ გვარად, როგორც ბულბულს ჰყვება დაბადებითგანვე ბულბულის გალობის ნიჭი, იადონს - იადონურის გალობის ნიჭი და სხვა. ბავშვის ყოველ აზრს, წარმოდგენას, გრძნობას და სულის მოძრაობას მხოლოდ დედა-ენა ჰხატავს სინამდვილით და სისრულით.

ამასთან დედა-ენა არის ძვირფასი საღარო, დაუსრულებელი რვეული, რომელშიაც დაცულია მთელი სიმდიდრე ხალხის გონებისა, ფანტაზიისა და გულისა, ნაფიქრისა, ნაგრძნობისა და ნამოქმედარისა და რომლის შესწავლა ბავშვს აკავშირებს მთელის ერის სულთან და გულთან, მის ხანგრძლივ ისტორიულს ცხოვრებასთან და ავსებს მას სულიერის ღონით და მხნეობით. ამიტომ, როდესაც რომელიმე მშობელი თავისს შვილს დედა-ენას აშორებს და უცხო ენას ასწავლის, რასა შვრება ის ამითი? იგი ხელიდან ართმევს თავის შვილს ერთად-ერთს ძლიერს ღონისძიებას გონების სწორე გახსნისათვის სიპატარავის დროსა, მის ბუნების შესაბამს იარაღსა, რომლის ხმარება და გამოყენება ბავშვს ძლიერ ეადვილება, და ძალად აჩეჩებს ხელში იმისთანა შეუსაბამო იარაღს, რომლის მოხმარების შეთვისება ძლიერ ძნელია და რომელიც არას დროს არ გაუწევს ბუნებითის იარაღის სამსახურსა.

ამ გვარი უკუღმართობა ჰბადავს უთანხმოებას, წინააღმდეგობასა ბავშვის მეტყველებისა და მის სულის და ხორცის შუა და, რომ ამ წინააღმდეგობას დამღუპველი გავლენა უნდა ჰქონდეს ბავშვზედ, ადვილი მისახვედრია. ბავშვი, დაბადებიდანვე მოკლებული დედა-ენის გამაცხოველებელს გავლენას, ისე ძნელად ისწავლის ჯეროვან აზროვნებას და ისეთივე უხეირო ჭკუის პატრონი გამოვა, როგორც უხეირო მემუსიკედ შეიქმნება ადამიანი, მესკრიპკედ დაბადებული და მეფორტოპიანედ ძალად გაზრდილი, ანუ უფრო უკეთ: ამ გვარი ბავშვი ეგვანება საცოდავს მერცხალს, რომელსაც ძალ-დატანებით მერცხლის ჭიკჭიკს უკრძალავენ და შოშიას სტვენას ასწავლიან. ამ უკუღმართი გზით აღზრდილი ბავშვი ვერას დროს ვერ ავა იმ გონების სიმაღლემდის, რომელიც შეეფერება მის ბუნებითს ნიჭსა, ვერ მიეწევა, ვერ ეღირსება ჯეროვანს სიღრმეს აზრისას და გრძნობისას, მეტ-ნაკლებობით გამოვა ნეკერ-ნეკერა, ქარაფშუტა პირი, უხასიათო ადამიანი და იმის ნახევარსაც ვერ გააკეთებს თავისს სიცოცხლეში, რის გაკეთების ნიჭიც მისთვის ბუნებას მიუცია. ასე აშკარად სჯის ბუნება ყველას, ვინც კი მას ჰღალატობს, არღვევს მის კანონებსა და უკუღმართად იქცევა.

ის მოვლენა, რომ ზოგი ადამიანი ზედმიწევნით სწავლობს უცხო ენებსა, სრულიად არ ეწინააღმდეგება დედა-ენის ორგანიულს შეხორცებასა მისს ბუნებასთანა. უხელო ადამიანები ხშირად ფეხითა სჭრიან და აკეთებენ თითქმის ყველა იმას, რის გაკეთებისათვისაც ღმერთს ჩვენთვის ხელი მოუნიჭებია; მაგრამ ნუ თუ ამ ფაქტს შეუძლიან ვისიმე თვალში შეამციროს ხელების უბადლობა, შეუდარებლობა სხვა-და-სხვა საქმის გაკეთებისათვის! ამავე აზრის დასასრულებლად მარჯვე მაგალითს წარმოადგენს ამერიკის ერთი შრომანი. ეს შრომანი საოცარი ოსტატობით ჰბამავს ყველა ფრინველის გალობასა და ყველა ცხოველის ხმაურობასა, ბულბულის გალობიდან დაწყებული ძაღლის ყეფამდე. გარნა მხოლოდ თავისი ბუნებრივი სტვენა უხდება მას, მხოლოდ ამ სტვენით ჰხატავს კაფიოდ და სრულად ნამდვილს მოძრაობას და გრძნობას სულისას, მარტო ამ თავისი სტვენით ასიამოვნებს მსმენელსა, აწონებს თავსა და თავისს არსებობის თავისებურობას და სარგებლობას ამტკიცებს.

მეტადრე ერთს ფრიად სიმპატიურს სფერაში აშკარავდება უძლურება ყველა უცხო ენისა. ეს გახლავთ ნაზის გრძნობის, ალერსის სფერა. ბავშვი, მოშორებული და მოკლდებული დედა-ენას, ვერას დროს ვერ მიესაყვარლება თავისს მშობელთა და ნათესავთა სრულის გრძნობის გამომხატველ სიტყვებით ვერასდროს ვერ იპოვნის იმისთანა ღრმად გულში მოსახვედრს გამოხატულებათა, როგორნიც არიან „შენი ჭირიმე“, „შენ გენაცვალე“, „შენ გეთაყვანე“, „თავ შემოგეველ“, „წამლად დაგედე“ და მრავალი სხვანი. ამისთანავე უძლურებას ენისას იგივე ბავშვი გამოსცდის დიდობაშიაც თავისს გულის სატრფოს წინაშე, რომელსაც გულის ენის მაგივრად თავისი მხურვალე გრძნობა და სიყვარული უნდა განუცხადოს მექანიკურად დასწავლილი, ცივი სიტყვებითა, მეხსიერების ენითა და ამით შეასუსტოს, შელახოს, და შეურაცხჰყოს თავისი ძლიერი გრძნობა და თავისი წმინდა გულის ტრფიალი.

კიდევ უფრო უძლურია უცხო ენა აღზარდოს, გაფურჩქნოს და სრული ძლიერებით გამოხატოს ის მაღალი და ღრმა მოძრაობა სულისა, რომელსაც ჰქვიან სარწმუნოებრივი გრძნობა. სარწმუნოება, სასოება მთლად და სავსებით სუფევს ადამიანის გულში, და მხოლოდ გულში. ღმერთი არის მეუფე გულის, და მხოლოდ გულისა. ის მხურვალე გრძნობა, რომლითაც ადამიანი მიმართავს უფალსა, სავსებით გამოიხატება მხოლოდ დედა-ენით, იმიტომ რომ მხოლოდ დედა-ენა არის ენა გულისა, გრძნობისა. სხვა ენა აქ ყოვლად უძლურია. მხოლოდ დედა-ენაზედ შეიძლება ილოცოს ადამიანმა გულმხურვალედ...

დიაღ, მხოლოდ დედა-ენა არის ენა სულისა და გულისა, - ყველა უცხო ენანი კი არიან ენანი მეხსიერებისა.

მეცნიერთა და პედაგოგთა აზრი დედა-ენის მნიშვნელობაზე. აზრი შლეიხერისა, უშინსკისა, ვესსელისა, კარლე ფოხტისა, პოტებნიასი.

ეს მარტო ჩვენი აზრი არ არის. იგი ეკუთვნის ჩინებულ და განთქმულს პედაგოგებს და მეცნიერებს, რომელიც ისეთის ძალით, ანალიზით და მჭერ-მეტყველებით ჰხატავენ მავნებლობას დედაენის უარყოფისას და მის გაცვლისას უცხო ენაზედ, რომ ჩვენი სიტყვები შეადგენენ მხოლოდ მკრთალს კოპიოს, სუსტს აჩრდილს მათის მსჯელობისას.

გამოჩენილის სწავლულის შლეიხერის აზრით, დედა-ენა არის თავისებური ყვავილი და ნაყოფი, რომელიც ამოდის და მწიფდება იმ თავისებურს აგებულობაზე ტვინისა, ხმის ორგანოებისა, ნერვებისა, ძვლებისა, ხორცისა, სხეულისა და სულისა, რომელიც მინიჭებული აქვს ბუნებიდან ყოველს ადამიანს და ერს და ამიტომ ისე კარგად არაფრით იცნობება ერი, როგორც ენითაო. ამიტომ მხოლოდ თავისი დედა-ენა შეუძლიან ადამიანს შეისწავლოს სავსებით და იხმაროს იგი სრული სიმარჯვით. უცხო ენების შესწავლა და მოხმარება დედა-ენასავით ისევე შეუძლებელია, როგორც ოთხით, ან ხელებით, სიარული ისე, როგორც კაცი დადის ფეხებითაო (Загран. Вестик, 1876, ტომი მეათე, გვერდი 2-3).

„დედა-ენა ბევრით უფრო მჭიდროდ არის შეკავშირებული ადამიანის შინაგან არსებობასთან, ვიდრე რომელიმე სხვა ენა, თუნდ კარგადაც შეთვისებული, და მისნი ფესვი ყველაზედ ღრმად არიან გამდგარნი კაცის ბუნებაში“, კვითხულობთ რუსულს პედაგოგიურ ჟურნალიში „Русская Школа“. „დედაენასთან კაცი დაკავშირებულია არა მარტო ფიზიკურად, არამედ მორალურადაც. ეს არის ენა ლოცვისა, პოეზიისა, ზნეობრივის და მოქალაქეობრივის მოვალეობისა. იგი მრავალი ძაფით არის მიბმული ჩვენ სულთანა, მის ლოგიკურ ნიჭთანა, მის მუსიკალურს, მგრძნობიარე მხარესთან. არიან პირნი, რომელთაც აზროვნება, ფიქრი შეუძლიათ რამდენსამე ენაზედ; მაგრამ არა გვგონია, რომ ვისმე გრძნობა შეეძლოს გარეშე დედა-ენისა. მე უნდა დავიცვა და შევიმუშაო დედა-ენა, რადგანაც იგი არის უძვირფასესი საუნჯე ადამიანისა და მასთან შეხორცებულია ჩემი ერის აზრი, გონების განვითარება, შემოქმედებითი ძალა.“ („Русская Школа“, იანვრის წიგნი, გვერდი 25-26).

„ენა ერისა - ამბობს უშინსკი, დიდი პედაგოგად აღიარებული თვით მოწინააღმდეგეთაგანაც კი, - არის საუკეთესო ყვავილი მისი ცხოვრებისა, ყვავილი დაუმჭკნარი, რომელიც მუდამ, შეუწყვეტლივ იფურჩქნება. ენაში იხატება მთელი ერი და მისი სამშობლო. ენაში, ერის შემოქმედების ძალის წყალობით, იქცევა აზრად, სურათად და ხმად ცა სამშობლოსი, მისი ჰაერი, მისი ფიზიკური მოვლენანი, მისი ჰავა, მისნი მინდორ-ველნი, მთანი და ღელენი, ტყენი და მინდორნი, ელვა-ჭექანი და ქარიშხალნი, იხატება მთელი ის ღრმა, სავსე აზრით და გრძნობით ხმა სამშობლო ბუნებისა, რომელიც ისე ხმა-მალა ჰღაღადებს კაცის სიყვარულში მის ხშირად ველურის სამშობლო ქვეყნისადმი, სამშობლო ჰანგებში, სიმღერებში, სახალხო პოეტების ლექსებში. გარნა დედა-ენის კამკამა სიღრმეში იხატება არა მარტო ბუნება სამშობლო ქვეყნისა, არამედ მთელი ისტორია ერის სულიერის ცხოვრებისა; თაობანი ერთი მეორის

შემდეგ ჰქრებიან, მაგრამ ნაყოფნი მათის მოქმედებისა რჩებიან ენაში ჩამომავლობის საკუთრებად. დედა-ენისა სალაროში სტოვებენ თაობანი ერთი მეორეს შემდეგ ნაყოფსა: გულის ღრმა მოძრაობისას, ისტორიულის მოქმედებისას, რწმუნებისას, აზრისას, სტოვებენ კვალთა გამოვლილის სიხარულისას და მწუხარებისას. ერთი სიტყვით, მთელს ნაშთსა და ნაყოფსა თავისის სულიერის ცხოვრებისას ხალხი იცავს და ინახავს დედა-ენაში. დედა-ენა არის უცხოველესი და უმტკიცესი კავშირი, რომელიც აერთებს წარსულთა, ცოცხალთა და მომავალთა თაობათა და ჰხდის მათ ერთს დიდს, ისტორიულ ცოცხალ ორგანიზმად. იგი არამც თუ გამომხატველია ხალხის სიცოცხლისა, იგი არის თვითონ ეს სიცოცხლე. როდესაც ჰქრება ერის ენა, ერი აღარ არსებობს. და ქვეყანაზედ არ მოიძებნება იმაზედ აუტანელი ძალ-დატანება, როდესაც ჰსურთ ერს წაართვან ეს მემკვიდრეობითი საუნჯე, შექმნილი და შეძენილი მის წინაპართა ურიცხვ თაობათა ღვაწლით“. „ამასთან დედა-ენა არის უდიდესი მოძღვარი ერისა („величайший наставник народа“). როცა რომელიმე თაობა სწავლობს დედა-ენასა, იგი იძენს აზრისა და გრძნობის ნაყოფს ათასთა წინანდელთა თაობათა, რომელნიც დიდი ხანია მიწად არიან ნაქცევნი. რაც კი უნახავთ და გამოუცდიათ, რაც კი უგრძნვიათ და უფიქრიათ ამ აურაცხელ წინანდელ თაობათა გარდაცემა ბავშვსა დედა-ენის შუამავლობით ადვილად და უშრომელად, და ბავშვი შედის ცხოვრებაში უდიდესო ძალით აღჭურვილი.“

„როდესაც ბავშვი სწავლობს დედა-ენას, მარტო გარეგანს ნიშნებს და ხმებს როდის ითვისებს. იგი სვამს სულიერს სიცოცხლეს და ძალას დედა-ენის მშობლიურ ძუძუდგან. დედა-ენა უხნის ბავშვს ბუნებას ისე, როგორც ვერ აუხსნიდა ვერც ერთი ბუნების მეტყველი. იგი ასწავლის ხასიათს ადამიანებისას, რომელნიც ბავშვს გარს არტყიან, საზოგადოებისას, რომელშიაც ის ტრიალებს, მის ისტორიას და მისწრაფებათა ისე, როგორც ვერ ასწავლიდა ვერც ერთი ისტორიკოსი. მას შეჰყავს ბავშვი ხალხის რწმუნებათა და პოეზიის ტაძარში ისე, როგორც ვერ შეიყვანდა ვერც ერთი ესტეტიკოსი. ბოლოს, დედა-ენა შესძენს ბავშვის აზრს იმისთანა ლოგიკურს მოსაზრებათა და ფილოსოფიურს შეხედულებათა, რომელთაც მას ვერ შეაძენინებდა ვერც ერთი ფილოსოფოსი“ („პედაგოგიური თხზულებანი“ უშინსკისა, გვ.200-201).

ამიტომ როდესაც დედ-მამა თავის შვილებს აშორებს დედა-ენასა და მის ნაცვლად აზეპირებინებს რომელსამე უცხო ენასა, რასა შვრება იგი ამითი? უდიდეს და უბადლო მოძღვარს ხელიდგან ართმევს თავისს შვილებსა და აბარებს მათ უხეირო და უსულდგმულო მასწავლებელს. სრულიად საჭირო არ არის შორს გამჭვრეტი ჭკუა, რომ ამისთანა ბავშვს კაცმა უწინასწარმეტყველოს უნუგეშო მომავალი.

„თუ ენა, რომელზედაც ჩჩვილი ბავშვინ იწყებს ლაპარაკსა“, ამბობს იგივე უშინსკი, „ეწინააღმდეგება დაბადებიდგან დაყოლილს ეროვნულს აგებულებასა, ეს ენა ვერას გზით ვერ იქონიებს იმისთანა ძლიერს გავლენას ბავშვის სულიერს განვითარებაზედ, როგორსაც უთუოდ იქონიებდა დედა-ენა, ვერას დროს ვერ ჩაატანს ისე ღრმად მის სულსა და სხეულში, ვერას დროს ვერ გაიდგამს იმისთანა ღრმასა და საღს ფესვებს, რომელთაც მოსდევთ მდიდარი და უხვი გაფურჩქნა, აყვავება სულიერი ბუნებისა“ (იქვე, გვერდი 207).

ვესელი, აგრეთვე გამოჩენილი რუსი პედაგოგი, დედა-ენის უსწავლელობას ჰრაცხავს მეტად მავნებელ და დამამხობელ შეცდომად არამც თუ ცალკე პირისათვის, არამედ მთელი ხალხისათვის: „ხალხს რომ დედა-ენა არ ვასწავლოთ, ეს იქნება აკრძალვა ხალხის აზრის გახსნისა, მისი სულიერი ნიჭიერების განვითარებისა, ეს იქნება ხალხის დატოვება ბავშვურს მდგომარეობაში, და თუ ხალხს თავისი ენის მაგივრად სხვა ენის სწავლაზე დავაყენებთ, უფრო უარესს ვიზამთ: ჩვენ დავუმახინჯებთ ბუნებით, თავისებურს გონებრივს გახსნასა, ჩვენ დავასახიჩრებთ მთელს მის სულიერს ბუნებასა.“

განთქმული მეცნიერის კარლე ფოსტის აზრით, თუ ხალხი თავისს დედა-ენას სცვლის სხვა ენაზე და ამ უკანასკნელზე იღებს განათლებას, იგი ვერ აიცილებს თავიდან გონების დაჩაგვრას, დამდაბლებას და მეტ-ნაკლებობით დაჰკარგავს შემოქმედებითს ნიჭსა. მაგალითად ასახელებს ერთს დასავლეთის კუთხეს გერმანიისას, სახელდობრ ელზასსა, რომელსაც შუა საუკუნოებში, როცა იგი შეადგენდა ნაწილს გერმანიისასა და განათლების იარაღად ხმარობდა თავისს ნემენცურს - დედა-ენას, მსოფლიო ასპარეზზე გამოჰყავდათ განთქმულნი მოღვაწენი; მაგრამ მას უკან, რაც ელზასი წაართვა საფრანგეთმა გერმანიას, შეიერთა და იქ გააამეფა თავისი ფრანგული ენა, ვეღარც ერთი მსოფლიო ნიჭის პატრონი ვეღარ აჩუქა ელზასმა კაცობრიობასაო, თუმცა საფრანგეთმა მასში დაამყარა იმისთანა თავისუფლება და წეს-წყობილება, რომელიც ბევრად სჯობდა ყოველ მხრივ წინანდელსა და ელზასელების გული სრულიად და სავსებით მოინადირაო.

„ენა, ამბობს პროფესორი პოტენია, იგივეა რაც თვალი. როგორც მცირეოდენი ცვლილება თვალისა და სამხედველო ნერვებისა ძალა-უნებურად სცვლის ჩაბეჭდილებითა, ისე ცოტაოდენი ცვლილება ენისა სცვლის აზრის ნაწილებს, ელემენტებსა. გავლენა ცოტაოდენის ენის ცვლილებისა ადამიანის აზროვნებაზე მარტოოდენია და უბადლო (единственно и незаменимо). ენა უბრალო ხმების კრება არ არის, არამედ თვით აზრია ხალხისა, თვით სულია მისი. სწორედ ამის გამო ისე ძნელია ენის წართმევა, დენაციონალიზაცია. ენის დაკარგვას, დენაციონალიზაციას შეიძლება დაემორჩილოს კერძო ადამიანი, მაგრამ მთელი ხალხი კი არასოდეს. და ეს იმიტომ, რომ ეს დენაციონალიზაცია მეტად მავნებელია ერისათვის. როცა უცხო ენა ხალხის ენის ფორმებს ფუშავს და ანგრევს, იგი ამასთან ფუშავს და ანგრევს მის აზრებს, მის სულსა და გულსა და ამყარებს სამაგელს სულიერს ნაოხრობას (мерзость запустения), რის გამოც ხალხი სწრაფად მიდის უკან-უკან... ამიტომ, რაც უფრო მეტს თავისებურობას დაიცავს ენა და მეტს ჟამს გასძლებს, მით უფრო მეტს კეთილდღეობას და დღეგრძელობას შესძენის თავისს შემქმნელს ერსა“.. („Вестник Европы“, 1895 წლისა, სექტემბრის წიგნი, სტატია: „Язык и народность“).

ჩვენ შეგვეძლო ამბავი ციტატებით და მაგალითებით აგვესო თუნდა მთელი წიგნი; მაგრამ დავჯერდეთ მოყვანილ სწავლულების და პედაგოგების მსჯელობასა და მოწმობასა, მით უმეტეს, რომ მათ სიტყვებში სრული ძალით და გარკვევით არის გამოთქმული მავნებლობა, რომელიც მიუცილებლად მოსდევს დედა-ენის უარ-ყოფას და მის გავრცელებას რომელსამე უცხო ენაზედ.

გონებრივი და ზნეობრივი დაცემა უცხოეთში გადასახლებულთა. მაგალითი საქართველოს
წარსულიდან

დედა-ენის გაცვლა უცხო ენაზედ მაშინაც კი ადაბლებს კაცის გონებასა და უსუსტებს ზნეობრივს ძალასა, როდესაც იგი სტოვებს თავისს სამშობლო ქვეყანას, შორდება მის ბუნებას და ვარდება უცხო ბუნებისა და ცხოვრების გავლენის ქვეშა. ამ შემთხვევაშიაც იბადება წინააღმდეგობა კაცის ეროვნულ აგებულების და მის მეტყველების შუა და ამ წინააღმდეგობის წყალობით ეს გადაკარგული პირი რამდენსამე ხარისხით ძირს ჩამოდის სულიერად. თუ იგი გენიოსად იყო დაბადებული, გამოვა მხოლოდ შესანიშნავი ნიჭის პატრონი, თუ ნიჭიერად იყო გაჩენილი, საშუალო ნიჭის ადამიანი შეიქმნება და თუ ბუნებისაგან დაყოლილი ჰქონდა უბრალო ნიჭი, მტკნარს სიტუტუცეზედ ჩამოხტება. ეს ხდება იმიტომ, რომ ეროვნული აგებულება ყოველს კაცს ძლიერ მტკიცედ აქვს შესისხლხორცებული და ამ აგებულების შეცვლა ითხოვს უცხო ბუნების და ცხოვრების მეტად დიდის ხნის გავლენასა. მშვენივრად აქვს ახნილი უშინსკის ეს სიმტკიცე ეროვნულ აგებულებისა: „შეხედეთ ადამიანებს, რომელნიც უცხოეთში გადასახლებულად, და თქვენ დარწმუნდებით, თუ რა გამძლეა ეროვნული აგებულება კაცში. თაობანი იცვლებიან ერთი მეორის შემდეგ და მეათე თაობაც კი ვერ შეხორცებია უცხო ქვეყნის ხალხის ორგანიზმსა, დარჩენილი გარეშე, თითქო უსულო რამე შეუჩხირიათო. შეიძლება ადამიანმა კიდევ დაივიწყოს სახელი თავისი სამშობლოსი, მაგრამ ეროვნული ბუნება კი დიდხანს შერჩება, ვიდრე ახალ-ახალი ტალღები უცხო სისხლისა არ წაშლის მას. ასე ღრმად ჩასდგა ქვეყნის შემოქმედმა საძირკველი ეროვნებისა ადამიანის ბუნებაში.“

შეადარეთ ნიჭით, მხნეობით და სულიერი ძალით ჩამომავალნი ქართველთა, რომელნიც იმ საუკუნის დამდეგს გადაიხვეწენ რუსეთში და გადაგვარდნენ, იმათ მამა-პაპათა, რომელნიც აგრეთვე გადასახლდნენ რუსეთში, მაგრამ ქართველობა მტკიცედ შეირჩინეს, და თქვენ დაინახავთ, რომ რამდენადაც ეს უკანასკნელნი იყვნენ ძლიერნი, იმდენად პირველნი არიან უძლურნი და ყოველს მნიშვნელობას მოკლებულნი. მაშინ, როდესაც ვახუშტი, იოსებ სამებელი და მათნი თანაშემწენი, აღზრდილნი და დასრულებულნი ეროვნულ ნიადაგზე, რუსეთში ნაყოფიერად შრომობდნენ ქვეყნისათვის, მიუხედავად დიდის გაჭირვების, და ღრმა კვალი დასტოვეს ჩვენს ცხოვრებაში, ახლანდელი რუსეთის ქართველები, იმ გადახვეწილთა ჩამომავალნი, ყოვლად გამოუსადეგარნი არიან საქართველოსთვისაც და რუსეთისთვისაც. პირველისთვის იმიტომ, რომ იგინი დაბადებიდანვე მოკლებულნი არიან დედა-ენის, მშობლიურის ბუნებისა და ცხოვრების გამაცხოველებელს ზედ-გავლენას, მეორესათვის იმიტომ, რომ ჩამომავლობითი აგებულება, სისხლისა და ნერვების თვისება აქამდის ეწინააღმდეგება მათს ახალს ენას, ახალს მდგომარეობას და ცხოვრებას. იგინი მოგაგონებენ საბრალო კახურს ვაზსა, თავისს სამშობლოდგან ჩრდილოეთს გადარგულს, რომელიც, მოკლებულ თავისს შესაბამის ნიადაგს, ღონიერ და გემრიელ ღვინის მაგიერ აძლევს პატრონს მჭავე და წყალწყალა სასმელსა.

რამდენიმე ენის სწავლება ერთსა და იმავე დროსა. დიდი მავნებლობა ამისი.

თუმცა უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხედავთ ჩენს ცხოვრებაში იმასაც, რომ ერთის უცხო ენის მაგივრად ჩჩვილს ბავშვებს ასწავლიან ორსა და სამს უცხო ენას ერთად. ეს გახლავთ ორკეცი და სამკეცი უკუღმართობა, რომელსაც მოსდევს სწორედ საშინელი შედეგი ბავშვის გონებისა და ხასიათისათვის. იშვიათის ნიჭის ბავშვი უნდა იყოს, რომ გაუძლოს ამ უკიდურესს უგუნურებასა და არ გატუტუცდეს. ამ შემთხვევაში ენები ერთმანეთს ხელს უშლიან, ერთი ენა მეორეს არ აცლის მოიკიდოს ფესვები ბავშვის ბუნებაში, შეუხორცდეს იმის მეხსიერებასა და გონებას. ბავშვის აზრი და გრძნობა მოკლებულია შეძლებას შეიმოსოს რომელიმე განსაზღვრულ მეტყველების ტანისამოსით და ამის გამო იხუთება, უდღეურდება. ბავშვი უხეიროდ სწავლობს ლატაკ რუსულს, ლატაკს ფრანგულს, ლატაკს ნემენცურს და ჰბდება საზოგადოდ ლატაკის მეტყველების პატრონი. „ჩვენ გვინახავს ბავშვები ამ გვარად აღზრდილნი“, ამბობს იგივე უშინსკი. „ესენი ყოფილან ან მტკნარი ტუტუცნი, ან სრულიად მოკლებულნი რაიმე შემოქმედებითს ძალსა, რომელიც იპოვება თვით სუსტ-გონებიან ბავშვებშიაც კი, თუ იგი დამახინჯებული არ არის უკუღმართი აღზრდით. ამ დამახინჯებულის ბავშვების ნახვა თვალებს აუხელდა იმ მშობლებს, რომელნიც მსგავსადვე ზრდიან შვილებსა. საბრალო ბავშვებო! რა საშინელი მვლელიობა ჩაუდენიათ თქვენს მშობლებს. მათ თქვენ არამც თუ მოუწყვეტნიხართ სამშობლოსა, არამედ ადამიანები გადაუქცევინხართ სამასხრო თოჯებად, თანახმად მოდის მოთხოვნილებისა“.

უგუნური მშობლები კი, როდესაც თავისს ჩჩვილს ბავშვებს რამდენსამე ენაზედ მოტიტინეს ჰხედავენ, აღტაცებაში მოდიან და დიდებულის მომავლის საწინდრად სთვლიან ამას, ის კი არ იციან, რომ ამ გვარის აღზრდით თავისი შვილების მომავალს საფლავში ჰმარხავენ თავისივე ხელით.

ზოგნი დედა-ენას უარს არ ჰყოფენ, მაგრამ მასთან ერთდ ჩჩვილ ბავშვებს ასწავლიან ერთს რომელსამე სხვა ენას. ხშირად ხდება ისე, რომ მშობელნი ელაპარაკებიან ერთს ენაზედ, გამდელი და მოსამსახურენი მეორე ენაზედ. ამ გვარის მშობლების აზრით, მათნი შვილნი ექვსი-შვიდის წლის განმავლობაში ისწავლიან ორს ენასა და წინ გაუსწრობენ იმ ვაჟებს და ქალებს, რომელთაც მარტო დედა-ენაზედ ელაპარაკებიან. მაგრამ რა ძლიერ სტყუვდებიან! თუმცა ეს წესი ისეთი დამღუპველი არ არის, როგორც ერთად სწავლება რამდენისამე უცხო ენისა, მაგრამ მისი მავნებლობა კი აშკარაა. ჩაბეჭდილებანი უცხო ენისა ასუსტებენ და ჰშლიან დედა-ენის ჩაბეჭდილებათა, ბავშვს ხან ერთი ენა ავიწყდება, ხან მეორე, და დედა-ენას იგი მემზიდე წელიწადში ხმარობს ისე, როგორც ნამდვილი ქართველი ბავშვი მეოთხე წელში. ენის შეთვისების შეეყნებას მიუცილებლად მოსდევს აზრისა და გრძნობის შეფერხება და ამიტომ ამ გვარად აღზრდილნი ბავშვნი უკან რჩებიან როგორც მეტყველებაში, ისე აზროვნებაში.

„ბავშვს ჯერ დედა-ენა უნდა ასწავლო და მერე უცხო ენა, ერთი - მეორის შემდეგ. თუ ერთს დროს დააწყებინე ორივე ენის სწავლება, ბავშვს გონებას დაუზნევ“, ამბობს პედაგოგთა მამამთავარი კომენიუსი...

ზოგნი სცვლიან ბუნებრივს რიგს ენების სწავლებისას და ჯერ აკვიდანვე ასწავლიან რომელსამე უცხო ენასა და შემდეგ დედაენაზედ აწყებინებენ ლაპარაკს. რომ ეს უკუღმართი წესი მავნებელი უნდა იყოს ბავშვისათვის და გონების გახსნა უნდა დაუგვიანოს და შეუსუსტოს, ეს მკითხველმა უკვე კარგად იცის, მაგრამ სავალალო აქ კიდევ სხვა ვნებაა. დედა-ენა იმითია კაცისათვის ძვირფასი, რომ ღრმად იდგამს ფესვებს მის ბუნებაში, ძლიერ შველის და ეწევა აზროვნობისა და მგრძნობიარობის სიღრმავესა. უცხო ენა კი, როგორც ვთქვით, ვერას დროს ვერ ჩაატანს ღრმად კაცის ბუნებაში, როგორც მისთვის შეუსაბამო ნიადაგში, და ვერას დროს ვერ გაუწევს დედა-ენის სამსახურს კაცის აზროვნობას და გრძნობას. ამ შემთხვევაში არამც თუ თითონ უცხო ენა კაცის ბუნების ზედაპირზედ სლიკინობს, დედა-ენასათვისაც უკვე შეუძლებლად ჰხდის ღრმად გაიდგას ფესვები, რადგანაც, ერთი შეურყეველი ფსიქოლოგიურის კანონის ძალით, პირველი ენის ჩაბეჭდილებანი გზაზედ ეღობებიან მეორე ენის ჩაბეჭდილებათა, არ უშვებენ ქვევით და სტოვებენ მათ ტვინის ზედა-პირზე. სხვა სიტყვით რომა ვსთქვათ, აქ უცხო ენა მოგაგონებთ იმ ავს ძაღლსა, რომელიც თივაზედ იწვა, ვერც თვითონა სჭამდა და არც სხვას აჭმევდა. დიად, ძირითადს კუნჭულებს ბავშვის ბუნებისას გადაეღობება ხოლმე ზევიდან უცხო ენა და ვერც თითონ უწევს მათამდის და აღარც სამშობლო ენას უშვებს ძირს. ამ გვარად აღზრდილი ბავშვებისაგანაც პედაგოგები კეთილს არაფერს მოელიან. „ამ გვარად აღზრდილი კაცი“, ამბობს უშინსკი, „ვერ შეიძლება იოტის ოდენა რამე შეჰმატოს ხალხის გონებითს სიმდიდრეს, ვერ შეიძლება უცხოური გადააქციოს ეროვნულად; ვერას დროს ვერ შეიგნებს თავისს ერსა და ვერას დროს ვერც ერისაგან იქნება იგი შეგნებული, იქნება უსარგებლო წევრი საზოგადოებისა, იქნება საბრალო კაცი, სამშობლოს მოკლებული, და მას ვერას უშველის, რაც უნდა ცხარე პატრიოტობის მასკა ჩამოიცვას“.

6

განსაკუთრებული ადგილი, რომელიც უჭირავს ქართულს ენას ევროპიულ ენათა შორის. ორკეცი მავნებლობა მისი გაცვლისა რომელსამე ევროპიულს ენაზე...

ამ გვარი მავნებელი გავლენა აქვს დედა-ენის გაცვლას უცხო ენაზედ მაშინაც კი, როდესაც ეს დედა-ენა განუვითარებელია, გაუშლელია და სდგას დაბალ ხარისხზედ. მით უმეტესად მავნებელი უნდა იყოს ზურგის შექცევა იმისთანა დედა-ენისა, როგორც არის ქართული ენა, განვითარებული, გაშლილი, კულტურული, მდიდარი როგორც ლექსიკითა, ისე გრამატიკული ფორმებითა, ენა სრულის ორგანიზაციისა, უმაღლესის ხარისხისა.

მეორე მხრივ, ჩვენი ქართული ენა ისეთს განსაკუთრებულს მოვლენას შეადგენს ენათა შორის და ლინგვისტიკაში, ისე ნაკლებად ჰგავს სხვა ევროპიულს ენებს, რომ ზოგნი მეცნიერნი იძულებულნი არიან აღიარონ იგი განცალკევებულ თავისებურ ენად და არ მისცენ ადგილი არც ტურანულ და არც ინდო-ევროპიულ ენათა შორის.

ამის გამო ყოველი ევროპიული ენა, რომელიც კი ქართველი ბავშვის გონებაში დაიჭერს დედა-ენის ადგილს, დაბადებს დიდს წინააღმდეგობას მის მეტყველების და აგებულობის შორის და მის გონების ვარჯიშობას, მოძრაობას და განვითარებას სწორედ ისევე დაუშლის, როგორც ჩვენს სხეულს აბრკოლებს შეუსაბამო ტანსაცმელი, რომელიც ზედ არ არის გამოჭრილი, ზოგან ვიწროა, ზოგან განიერი, ზოგან მოკლე და ზოგან გრძელი. ამ შემთხვევაში, ვიმეორებთ, უღრმესი მხარენი ბავშვის ბუნებისა რჩებიან უსაზრდოდ, უმოქმედოდ, უვარჯიშოდ, ჭკნებიან და მიეცემიან ატროფიას, გაუქმებას. ამ ბავშვის ბუნებას მოსდის იგივე, რაც მოუვა ხოლმე ღრმა სიმსუქნის მქონე მიწასა, რომელსაც იმის მაგიერ, რომ გუთნით მოხნან ღრმად, ზევიდან სჩიქნიან უღონო კავით; ყანის აღზრდაში მონაწილეობას იღებს მხოლოდ ზედა პირი მიწისა, და ქვემოთა მისნი მსუქანნი ნაწილნი კი უქმად რჩებიან, და ამიტომ მოსავალი, ამ გვარად მოხნულს მიწას მოჰყავს მცირე და მდარე.

დიაღ, მართოდენ დედა-ენას შეუძლია გაუწიოს ბავშვის ბუნებას დალოცვილი გუთნის სამსახური, მხოლოდ მას ძალუმს ღრმად შესძრას იგი, მოჰხნას, შეამუშაოს და ავარჯიშოს ძირ-ფესვიანად. ხოლო ვინც დედა-ენის მაგივრად ჰხმარობს უცხო ენასა, ამ სუსტ ამჩიქნავს კავს, იგი აუცილებლად აღზრდის თავისს შვილებში ზედაპირობას აზრისას, ფუქსავატობას მსჯელობისას, ქარაფშუტობას გრძნობისას და სისუსტეს ხასიათისას. ამ გვარად აღზრდილი ბავშვი, თავისს დღეში ვერ გამოსცდის იმ სანეტარო აღტაცებას, რომელშიაც მოჰყავს ბუნების კანონზედ განვითარებული ყმაწვილი ხელოვნურს ხალხოსნურს ლექსს, ან სხვა მშობლიურს ლიტერატურულს მაღლიანს ქმნილებას, ვერას დროს მისი ნერვები ვერ ეღირსება იმ საამურს ციებ-ცხელებას, გამაცხოველებელს ჟრუანტელს, რომელსაც ჰბადავს ყველა დაუმახინჯებელს ყმაწვილში მშობლიური ჰანგი, სიმღერა, საუკეთესო გამომხატველი ერის სიხარულის და ნადვლისა, - ვერას დროს ვერ აგრძნობს იმ კეთილშობილს აღტაცებასა და აღმაფრენას, რომელსაც გამოიწვევს ხოლმე მოქმედება რომელისამე გმირი მამულიშვილისა.

7

სამეტყველო შემოქმედებითი ნიჭი. სრული გაუქმება მისი ადამიანში დედა-ენის უარყოფით...
მაგალითები რუსეთისა და ჩვენში. ბელინსკი, პლეჩევი. ორი დიდი პოეტი საქართველოსა.

ამით არ თავდება სია ამ მაგნე შედეგთა, რომელნიც მოსდევნენ დედა-ენის უარ-ყოფას. მხოლოდ დედა ენა ხსნის ყოველს ადამიანში ერთს განსაკუთრებულს ნიჭსა, რომელიც მიმადლებული აქვს მეტყველს ადამიანს. ამ ნიჭს ევროპიულს ენაზე აქვს განსაკუთრებული ტერმინი, სახელი, ხოლო ქართული და რუსული ენა - კი მოკლებულია ამ ტერმინსა. ეს ნიჭი გახლავთ ალღო ენისა. მდგომარეობს იგი იმაში, რომ ბავშვიც კი სრულის გრამატიკულის კანონების დაცვით

ჰოხზავს იმისთანა სიტყვებსა და ფრაზებს დედა-ენაზედ, რომელნიც არავისგან არ გაუგონია, არ უსწავლია, და რომელნიც მის მშობლიურ ენის ბუნებას და ხასიათს სრულიად ეთანასწორებიან, ეთანხმებიან, ჰოხზავს თავისებურად და ავარჯიშებს თავის მეტყველების შემოქმედებითს ძალას. როგორა ხდება ესა? ისე, რომ დედა-ენა გამომდინარეობს ბავშვის ბუნებიდან, როგორც ხმა საკრავ იარაღიდან, ანუ, სულ რომ მდაბიური გამოხარულება ვიხმაროთ - ბავშვში ჩასახულია დაბადებიდან დედა-ენა, და მის გარშემო მყოფნი თავისიანნი უფრო ბებუის როლს თამაშობენ, ვიდრე მასწავლებლისას, მაინც და მაინც, თუ ბავშვი ერთის მხრივ სწავლობს დედა-ენასა, ითვისებს მას გარეგან ზედ-გავლენის ქვეშ, მეორეს მხრივ შინაგანი მოთხოვნილებისა და მიდრეკილების წყალობით ჰქმნის მას, ჰბადებს, ჰშობავს. ენის ალლო გახლავთ ერთად-ერთი წმინდა წყარო ენის გამდიდრებისა, მისი გაფუჭებისა, განვითარებისა, მრავალის თავისებურის სტილისა. მოაკელით ადამიანებს ეს ნიჭი, - და ერის ენის სიცოცხლე შესდგება, შეჩერდება, გაქვავდება, და დაშრება წყარო ცოცხალის მეტყველებისა. არც ერთს უცხო ენას არ შეუძლიან ავარჯიშოს ალლო ენისა; იგი არ გამომდინარეობს ბავშვის ბუნებიდან, არამედ მთლად გარედგან შედის მეხსიერების შუამავლობით. იგი ბავშვის აგებულებასთან არც ერთის ძაფით არ არის დაკავშირებული, შორს არის მის სულსა და გულზედ, მის მიდრეკილებასა და მიმართულებაზედ. ამიტომ ბავშვი უცხო ენას სწავლობს მხოლოდ მეხსიერებითა, იხსომებს ყოველს სიტყვასა და ფრაზას და მთლად მოკლებულია შეძლებას შემოქმედებითი ძალა ამუშაოს, ალლო ენისა ავარჯიშოს და განავითაროს. ამითი აიხსნება ის კარგად ცნობილი მოვლენა, რომ არც ერთს მწერალს, რომელსაც კი უცხო ენაზედ უწყვია წერა, არ შეუქმნია თავისებური სტილი და მეტ-ნაკლებობით ყოფილა უცხო და ღარიბის ენის პატრონი. აქედგან ცხადად დაისკვნება, რომ მოლაპარაკე მარტო უცხოდ ენაზედ მეტყველი არსებაა მხოლოდ ნახევრობით და არა სავსებით.

ეხლა წარმოიდგინეთ, რომ უცხო ენაზე უბნობს და დედა-ენა დავიწყებია არა კერძო პირსა, არამედ მთელს ხალხსა. რას ემგვანება იგი? არსებათა ხროვას, რომელნიც მხოლოდ ნახევრობით არიან მეტყველნი და სრულ ადამიანებად არ ჩაითვლებიან. რა ბედი მოელის ამისთანა ნახევარა ხალხს? დაქვევითება, გაღატაკება, დაცემა, აღმოფხვრა, გაქრობა.

რომ შემოქმედებითი ძალა დიდს მონაწილეობას იღებს დადე-ენის შეთვისებაში და უცხო ენის სწავლის დროს კი უქმად არის, ამას აშკარად გვამცნევს ის ფაქტი, რომ ზოგჯერ უგონიერესნი და უნიჭიერესნი პირნი, სუსტის მეხსიერების პატრონნი, მთელს თავისს სიცოცხლეში ერთს უცხო ენასაც ვერ შეისწავლიან ხოლმე, თუმცა ბევრსა ცდილობენ, და ამავე დროს დედა-ენის ღრმა ცოდნაში და მის მარჯვე ხმარებაში ნამდვილს ვირტუოზობას იჩენენ და სამაგალითო, კლასიკურის ენითა სწერენ და ლაპარაკობენ. ამ გვარნი პირნი ბევრნი მოიპოვებიან ყველა ქვეყანაში, ევროპასა, რუსეთსა, ჩვენში. მაგალითად, საკმარისია დავასახელოთ სახელოვანი რუსეთის კრიტიკოსი ბელინსკი. იგი სწერდა და ლაპარაკობდა ისეთი მშვენიერი, ისეთი ძლიერი და ისეთ მდიდარ რუსულ ენით, რომ ბადალი არა ჰყავდა და ახლაც არა ჰყავს. ამავე დროს მან გამოიჩინა საოცარი სისუსტე უცხო ენების შესწავლაში და მთელს თავისს სიცოცხლეში, წინააღმდეგ თავისი მხურვალე წადილისა და დიდის ხნის ცდილობისა, ვერ

შეითვისა ვერც ნემენცური და ვერც ფრანგული, თუმცა ამ ენებს რუსულს ენასთან ახლო ნათესაობა აქვთ. ახლა წარმოიდგინეთ, რომ ბელინსკის უკუღმართი მშობელი ჰყოლოდა და ბავშვობიდანვე რუსულის ენის მაგივრად ესწავლებინათ უცხო ენა. რა გამოვიდოდა? ბელინსკი მოაკლდებოდა მშვენიერს ცოდნას დედა-ენისას, შეეხუთებოდა აზრი და გრძნობა და უცხო ენასაც ხეირიანად ვერ შეითვისებდა, - და ამისი პირდაპირი შედეგი იქნებოდა ისა, რომ იგი სახელოვანისა და შეუდარებელის კრიტიკოსის ნაცვლად, გამოვიდოდა უხეირო მწერალი, მოკლებული ძალასა, თავისებურობასა და გავლენასა.

მეორე საგულისხმიერო მაგალითი მოჰყავს პროფესორს პოტეზნიას, სახელდობრ რუსთა პოეტი პლემჩეევი. ეს პოეტი ეკუთვნოდა არისტოკრატიულს ოჯახობას, სადაც გამეფებული იყო ფრანგული ენა, და რუსული ენა - განდევნილი. მარტო ფრანგული ენა ესმოდა მას თავისს სახლობაში, ესმოდა ყველა თავისი ნათესავებიდან, მახლობელ ნაცნობებიდან და თვითონაც მხოლოდ ამ უცხო ენაზე ლაპარაკობდა პატარაობიდანვე. კერძო წერილებსაც კი მარტო ფრანგულს ენაზე სწერდა მთელს თავისს სიცოცხლეში. ერთი სიტყვით, ფრანგულმა ენამ დაიჭირა მისს გონებაში, მისს სულსა და გულში ადგილი პირველის ენისა, ეროვნულის დედა-ენისა. ეს უკანასკნელი მან შემდეგში შეისწავლა, როგორც მეორე ენა. და უყურეთ, რა ნაყოფი გამოიღო ამ უკუღმართმა აღზრდამ. პლემჩეევი სწერდა ბევრს ფრანგული პროზით და თითქმის ისევე თავისუფლად, როგორც ბუნებრივი ფრანგული სწერს; მაგრამ მისი ნაწერები მოკლებული იყო თავისებურობას და ძალა, თუმცა იგი დაჯილდოებული იყო ბუნებით დიდი ნიჭით. ეს კიდევ არაფერი. საქმე ის იყო, რომ ამ ბუნებრივს პოეტს სრულიად არ შეეძლო ფრანგულად დაეწერა პატარა ლექსიც კი. თუმცა ძალიან გულით კი უნდოდა. რად? იმიტომ რომ ფრანგული ენა იყო მისთვის მეხსიერების ენა, ლექსების წერა კი ითხოვს ენას გრძნობისას, ენას გულისას და სამეტყველო მუსიკისასა. დიად, მეტყველებას თავისი მუსიკა აქვს, თავისი ჰარმონია, და ამ მუსიკის საიდუმლოს ენა უზიარებს მხოლოდ ღვიძლს თავისიანებს, მხოლოდ სამშობლოს ძეთა და ასულთა! სხვას არავის. ამის გამო ლექსების წერას პლემჩეევი ახერხებდა მხოლოდ რუსულს ენაზე, თუმცა ბევრად ნაკლებად იცოდა ფრანგულზე. სწერდა კარგს, მგრძნობიარე ლექსებსა და მესამე ხარისხოვანს პოეტებში დაიჭირა ადგილი. ახლა წარმოიდგინეთ რომ პლემჩეევს სრულიად არ ესწავლა რუსული და ფრანგულის ენის ამარა დარჩენილიყო. მაშინ მისი პოეტური ნიჭი სრულიად ამაოდ ჩაივლიდა. რუსულად ვერას დასწერდა დედა-ენის უცოდინრობის გამო, და ფრანგულადაც ვერ მოახერხებდა, რადგანაც ამ ენას კავშირი არა ჰქონდა მის ეროვნულს გულთან და გრძნობასთან. პოტეზნიას აზრით, პლემჩეევი ბუნებით დიდი ნიჭის პატრონი იყო, და ეს ნიჭი მას დაუჩაგრა და შეუმცირდა ამ გარემოებამ, რომ დედა-ენის ადგილი მისს სწავლა-აღზრდაში დაიჭირა უცხო ენამ და არა რუსულმა. ექვს გარეშეაო, ამბობს პოტეზნია, რომ პლემჩეევი ბევრად უკეთეს ლექსებს დასწერდა და თავ პოეტთა შორის დაიჭერდა ადგილსა, თუ რომ მისს სწავლა-აღზრდაში რუსულს ენას სჭეროდა ადგილი დედა-ენისაო.

რუსეთიდგან დავბრუნდეთ საქართველოში და ვიკითხოთ: რა მოუვიდოდა ორს დიდს პოეტს საქართველოსას, რომ მათ ქართული ენა არ ესწავლათ და აღზრდილიყვნენ მხოლოდ რუსულ ენაზე? სრული დაქვეითება მათი დიდი პოეტური ნიჭისა და მტკნარი უფერულობა იქნებოდა

ამის აუცილებელი შედეგი. ქართულად იგინი პოემებს ვერ დასწერდნენ, დედა- ენის უცოდინარობის გამო და რუსულად ვერ მოახერხებდნენ უხეირო ლექსების დაწერასაც კი, მოთხრობანი და სხვა მათნი ქმნილებანი, რუსულს ენაზე დაწერილნი, სავსებით მოკლებულნი იქნებოდნენ თავისებურობას ენისას და შინაარსისას, და დიდი პოეტების და დიდი მამულიშვილების მაგივრად იგინი გამოვიდოდნენ უბრალო, უფერულნი კალმოსანნი. წინააღმდეგ ამისა, თუ მათს აღზარდა-სწავლაში მეტი ადგილი სჭეროდა დედა-ენასა და ეროვნებას, მათი შემოქმედებითი ნიჭი, მათი თავისებურობა იმატებდა, უფრო მაღალს ხარისხზე ავიდოდა და ისინი ქართულს ლიტერატურას გაამდიდრებდნენ უფრო კიდევ დიდებული და თავისებური სხვა-და - სხვა ქმნილებითა.

8

მნიშვნელობა ჩვენთვის ევროპიული ენების შესწავლისა საზოგადოდ და კერძოდ რუსულის ენისა. რა წესით და რა რიგით უნდა ხდებოდეს ეს შესწავლა.

არა გვგონია, რომ ჩვენს მკითხველებს შორის აღმოჩნდნენ იმდენად უბირის და ჩლუნგის გონების პატრონნი, რომ გადასხვაფერონ ჩვენი სიტყვები და დაგვაბრალონ უცხო ენათა შესწავლის უარყოფა. როდესაც რუსსო ჰქადაგებდა, რომ ყოველი დედა, თუ მას ჰსურს ჯანმრთელნი შვილნი აღზარდოს, თავისს წმინდა მოვალეობად უნდა სთვლიდეს, საკუთარი ძუძუ აწოვოს მათ და მშობლიური რძით გაზარდოს, ეს, რასაკვირველია იმას კი არ ნიშნავდა, რომ ბავშვებს დედის რძის მეტს ნურას მიაკარებთო, არამედ იმასა, რომ ბავშვის ბუნება ჯერ დედის რძით უნდა საზრდოობდეს, იზრდებოდეს და როდესაც საკმარისად შემაგრდება, მაშინ სხვა საჭმლის ძლევაც უნდა დაუწყონ. ყოველი საღის ჭკუის ადამიანი ასე ჰფიქრობს დედა-ენის შესახებაც. პირველს სულიერს საზრდოს დედა-ენა უნდა აძლევდეს ბავშვსა და როდესაც ეს საზრდო გაამაგრებს მის გონებასა, მაშინ დედა-ენა უნდა გახდეს საძირკვლად, რომელზედაც აშენდება უცხო ენათა გონივრული შეთვისება.

ევროპიულ ენათა შესწავლას და ცოდნას ისეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს ყველასათვის და განსაკუთრებით ჩვენთვის, რომ ამ მნიშვნელობის გაზვიადება შეუძლებელია. კარლემ მეხუთემ, ავსტრიის და ისპანიის იმპერატორმა, რომელიც დიდს კმაყოფილებას ჰხედავდა ენების შესწავლაში, სთქვა: „როდესაც რომელიმე ახალს ენას ვსწავლობ, მე ისე ვგრძნობ ჩემს თავს, თითქოს ახალი სული მიდგებოდესო“. დიდმა პოეტმა და ბრძენმა გერმანიისამ გიოტემ ამას დაუმატა: „ვინც დედა-ენის გარდა არა ენა არ იცის, მან რიგიანად არც ეს დედა-ენა იცისო“. დაწინაურებულნი ევროპიელნი, რომლთაც აქვთ თავისი საკუთარი უმდიდრესი ლიტერატურა, რომელთა დედა-ენა სავსეა მრავალის მეცნიერულის თხზულებით და ლიტერატურული ქმნილებით, და რომელთა კულტურა მიწეულია უმაღლეს ხარისხამდე, ისინიც კი საჭიროდ ჰრაცხავენ სხვა ევროპიული ენები ისწავლონ. განათლებულნი ფრანციელები, ინგლისელები, გერმანელები ცდილობენ ერთმანეთის ენები შეითვისონ და

თავისი ერის გონებითს საუნჯეს დაუმატონ გონებითი სიმდიდრე თავიანთის განათლებულის მეზობლებისა.

მით უმეტეს საჭიროა ჩვენთვის ევროპიულის ენების შესწავლა, ჩვენთვის, რომელთაც არ შეგვიძლიან დავიკვივხოთ არც მდიდარი ლიტერატურა, არც ფართო მეცნიერება და არც მაღალი კულტურა... მხოლოდ მტერს შეუძლიან ურჩიოს ქართველებს: შეაქციეთ ზურგი უცხო ენებსა და დარჩით მარტო დედა-ენის ამარაო. ეს იქნება მეორე უკიდურესი უკუღმართობა, არა ნაკლებად მავნებელი პირველის უკუღმართობისა. მისი მიუცილებელი შედეგი იქნებოდა: სიღარიბე ქართული აზრისა, სიღატაკე ქართული მეცნიერებისა, სივიწროვე გონების ჰორიზონტისა, შეჩერება პროგრესისა, წარმატებისა, დამყარება უძრავის ცხოვრებისა. ამიტომ ყოველმა მოკეთემ ქართველებისამ დაჟინებით უნდა ურჩიოს მათ: ისწავლეთ, რაც შეიძლება ღრმად და ზედ-მიწევნით, ევროპიული ენები და ევროპიული მეცნიერება ხარზად და გაუმადლრად... მაგრამ ამასთან არას დროს არ უნდა დაივიწყოთ, რომ ყოველი ევროპიული ჯერ საფუძვლიანად ითვისებს თავისს მშობლიურს ენასა და მხოლოდ მასუკან შეუდგება ხოლმე უცხო ენების ცოდნის შეძენას.

რაც შეეხება კერძოდ რუსულს ენასა, ჩვენთვის, ქართველებისთვის, მას მრავალ-გვარი მნიშვნელობა აქვს, იგი არის პირველად სახელმწიფო ენა, სავალდებულო ყველა ქვეშევრდომ ხალხთათვის; მეორე, იგი კულტურული ენაა, რომლის დახმარებით ვითვისებთ ევროპიულს განათლებას და რომელსად მიუცილებლად მოელის მნიშვნელობა ერთის მსოფლიო ენისა; მესამედ, იგი არის ენა ხალხისა, რომლის ბედთან ისტორიამ და ხალხის სურვილმა შეაერთა ბედი საქართველოსი. ამიტომ რუსული ენა უნდა მიუცილებლად მისდევდეს ქართულს ენასა, როგორც სკოლაში, ისე ხალხობაში, და ქართველნი უნდა ვცდილობდეთ სრულად შევითვისოთ ეს ენა და მისი ლიტერატურა.

მხოლოდ, რათა ეს შეთვისება იყოს ჩვენთვის სარგო და სასარგებლო, საჭიროა იგი ემორჩილებოდეს ბუნებისა და პედაგოგიის კანონს, რომელიც მოითხოვს, რომ მეორე ენა სახლობაში ისწავლებოდეს მასუკან, როცა ბავშვი კარგად გაიმართება დედა-ენაში, დაახლოვებით მეშვიდე წლიდგან, და სკოლაში არა უადრეს მეორე წლისა. თუ ჩვენ, ქართველები, ჭკუით მოვიქცევით და ამ რიგსა კანონსა არ ვუღალატებთ, რუსულის ენის შეთვისება არამც თუ არ ავნებს ქართულს ენას, არამედ ძლიერ დაეხმარება მის წარმატებასა და აყვავებას. ამ რიგზედ დაყენებული სწავლება ენებისა მოზარდ თაობას შემოქმედებითს ძალასაც გაუძლიერებს, ენის ალღოსაც განუვითარებს, მეხსიერებასაც განუმტკიცებს, შედარებითს ნიჭსაც უვარჯიშებს, რადგან ყოველ ნაბიჯზე უცხო ენას ადარებინებს დედა-ენასთან და უხსნის მათ შორის მსგავსებასა და განსხვავებასა, ენის ბუნებას ღრმად შეათვისებინებს და ორკეცს მეტყველობას მიანიჭებს. ამ სანატრელს შედეგისათვის ჩვენ გვმართებს მხოლოდ მტკიცედ ავასრულოთ დედა-ენის, რუსულის და სხვა ენების შესახებ ის მოძღვრება, რომელიც მაცხოვარმა გამოხატა სიტყვებით: „მიეცით ღმერთისა ღმერთსა და კეისრისა კეისარს“. ძლიერ ადვილია კაცმა წამოროშოს: ხიდს ქვეშ ქართული, ან რუსულიაო. ამისთვის საჭიროა მხოლოდ მოძრაობა ტუტუცურის ენისა და სულელის ყელისა. მაგრამ, ვინც

საქმესა სჯის გონებით და სინიდისით და ვისაც სამშობლოს სიკეთე და ბედნიერება სათამაშო ბურთად არ მიაჩნია და ჰეროსტრატულის სახელის მოპოვება უმთავრეს თავის მიზნად არა აქვს დასახული, იგი ყოველთვის იტყვის: რათა ტაატით არ იაროს საქართველოს ეროვნობის ეტლმა, ან არ გაჩერდეს ერთს ადგილას, საჭიროა მასში შევაბათ ძირში ქართული ენა და ყვერად მოვუბათ რუსული ენა და სხვა ენები. მაშინ, და მხოლოდ მაშინ, ეტლი ჩვენის ეროვნებისა ჯეროვანის სისწრაფით ივლის ცხოვრების გზაზე და მიაღწევს სამშვიდობო სადგურსა.

აქ ერთი გარემოება ითხოვს აღნიშვნას. ჩვენთვის, ქართველებისათვის, ბევრად უფრო ძნელია რომელისამე ევროპიულ ენის შესწავლა, ვიდრე სხვა ევროპელებისათვის. უმთავრესი მიზეზი ამისა ის გახლავთ, რომ ჩვენი ენა ძლიერ განირჩევა ევროპიულ ენათაგან და ამ უკანასკნელს ენებს კი ახლო ნათესაობა აქვთ ერთმანეთში. ამიტომ ჩვეულებრივის ნიჭის პატრონი ქართველი ჭკუით მოიქცევა, თუ ქართულსა და რუსულს გარდა შეეჭიდება მხოლოდ ერთს რომელიმე ევროპიულს ენასა და ისწავლის მას კარგად, ზედმიწევნით, ღრმად. სამისა და ოთხის ევროპიულის ენის გამოდგომა ამისთანა პირს არ მოუხდება: ვერც ენებს შეისწავლის ხეირიანად და აზროვნებაც დაუქვეითდება, რადგანაც შინაარსით გამდიდრების მაგიერ სულ ფორმებით გამდიდრებაში იქნება გაბმული. ეს ჩვენი რჩევა, რასაკვირველია, არ შეეხება განსაკუთრებულის ნიჭის პატრონებსა, რომელთაც შეუძლიანთ სრულიად შეითვისონ რამდენიმე ენა და თავისი გონების სიმდიდრესაც ზარალი არ მისცენ. რაც შეეხება დროს, საიდგანაც უნდა იწყებოდეს ევროპიულის ენის სწავლება, ამ დროდ უნდა ჩაითვალოს ის ჟამი, როდესაც ყმაწვილი რუსულ ენაზე თავისუფლად იწყებს ლაპარაკსა და გაიმართება, რაც მეთორმეტე წელიწადზე ადრე მოულოდნელია. მეტი იქნება ამას დავუმატოთ, რომ როგორც რუსულის ენისა, ისე ევროპიულის სწავლების დროს დედა-ენაში ვარჯიშობა არ უნდა შესწყდეს, რათა ბავშვმა შეითვისოს მთელი სიმდიდრე სამშობლო ენისა და შეიქმნას ნამდვილ არსებად სრულად და სავსებით.

9

დედა-ენის მნიშვნელობა ეროვნობის და განათლების აღორძინებისათვის. მაგალითები სხვა-და-სხვა ისტორიიდან.

თუ მსოფლიო ისტორიას გადავათვალიერებთ, იქაც ვპოვებთ დამტკიცებას იმ აზრისას, რომ ზურგის შექცევა დედა-ენისა დიდად ვნებს ხალხსა, აქვეითებს და უკან სწევს. არა ერთხელ მომხდარა ხალხთა ისტორიულს ცხოვრებაში, რომ მაღალი წოდება რომელისამე მცირე, მეორე ხარისხის ტომისა განზედ გასდგომია თავის ენასა, უარ-ყვია იგი, აღარ უკადრნია და დედა-ენად დროებით გადაუქცევია სახელმწიფო ენა, ენა დაწინაურებულ ხალხისა. ამ მოვლენას ვხედავთ. სხვათა შორის, ავსტრიის სლავიანების და უნგრეთის ისტორიაში. იყო დრო, ამბობს ერთი რუსი მეცნიერი, როდესაც უნგრეთის მაგნატები და სლავიანთა პანები აღარ

კადრულობდნენ დედა-ენას, ათვალწუნებული ჰქონდათ და თავის შვილებს აკვნიდგან ნემეცურს ენაზედ ალაპარაკებდნენ. მერე რა გამოვიდა აქედგან? ამ ვაჟბატონებს ეგონათ, რომ თავიანთ შვილებს დააწინაურებდნენ, მაღალგონიერების ხარისხზედ აიყვანდნენ. ის კი არა თუ გონების სისუსტე და სიმახინჯე მოიმკეს. ისტორია ამოწმებსო, განაგრძობს იგივე ავტორი, რომ ეს ხანა უნგრელებისა და სლავიანების მათ წარსულში იყო სრულიად უნაყოფო; თითქმის ვერც ერთს გამოჩენილს ნიჭის პატრონს ვერ მოსძებნიდით მათ შორის და იმდენად სუსტი სჩანდნენ გონების ძალით და მხნეობით, რომ მათი მომავალი აღარავის სწამდა და მათს განქარწყლებას მოელოდნენ. მაგრამ როდესაც ერთნიც და მეორენიც მიხვდნენ თავისს დაცემის მიზეზსა, მიაქციეს ჯეროვანი ყურადღება დედა-ენას, მშობლიურს ლიტერატურას და ისტორიას, ეროვნულს მიღებში დააწყებინეს დენა ევროპიულს განათლებას, მაშინ გაცოცხლდნენ, მოღონიერდნენ, არა ერთი მაღალ-ნიჭიერი პირი გამოიყვანეს საზოგადო ასპარეზზედ, წინ წასწიეს თავისი ცხოვრება და ამჟამად სავსენი არიან ბრწყინვალე მომავლის იმედით. რუსეთშიაც ვხედავთ მსგავსსავე მოვლენას. უნიჭო სუმაროკოვების, ხერასკოვების, ტრედიაკოვსკების მაგიერ გამოვიდნენ სალიტერატურო ასპარეზზედ გრიბოედოვი, გოგოლი, პუშკინი, ლერმონტოვი, ბელინსკი მას შემდეგ, როდესაც მაღალს წოდებაში ფრანგულის თავყანის-ცემა შემცირდა და ჯეროვანი პატივი მიენიჭა რუსულ ენას და ლიტერატურას როგორც ოჯახობაში, ისე სკოლაში.

არა ნაკლებ საგულისხმიერო მაგალითს წარმოგვიდგენს ერთი კუთხე ინგლისის სახელმწიფოსი, სახელდობრ უელსი. უელსს უჭირავს დასავლეთის კუთხე ინგლისის კუნძულისა და იპყრობს დაახლოვებით იმდენსავე მცხოვრებელს, რამდენსაც საქართველო. უელსელები ჩამომავლობით ძლიერ განირჩევიან ინგლისელებისაგან და ლაპარაკობენ სრულიად სხვა ენაზედ. წინად მათ ზურგი შექცეული ჰქონდათ დედა-ენისაკენ, არ ჰზრუნავდნენ თავისს მშობლიურს ლიტერატურაზედ, მოკლებულნი იყვნენ ეროვნულს სკოლებსა და მხოლოდ ინგლისური სკოლები არსებობდა მათ შორის, და რა შედეგი მოჰყვა ამ გზა-დაბნეულობას? ის შედეგიო, ამბობს იგივე ავტორი, რომ უელსელნი არამც თუ თვითონ იყვნენ უვიცნი, ბრიყვნი და ღატაკნი, არამედ, თვითონ ინგლისის წარმატებასაც უშლიდნენ ხელს, რადგანაც პარლამენტში ჰგზავნიდნენ ძველის წესების დამცველებსა, ობსკურანტებსა, რეტროგრადებსა. მაშინ ინგლისში უელსელები ისე მასხრად ჰყავდათ აგდებული, როგორც ჩვენში მოხისელები და რუსეთში პაშიხონელები... მაგრამ იცვალა დრო. უელსელებმა შეიგნეს თავისი დამღუპველი შეცდომა, მიაქციეს ყურადღება დედა-ენასა, დამართეს ეროვნული სკოლები, მიჰყვეს ხელი სამშობლო ლიტერატურის აღორძინებას, შეადგინეს მრავალი სახელმძღვანელო და სახალხო წიგნები, დააარსეს ჟურნალ-გაზეთები დედა-ენაზედ და ისეთ წარმატებაში შევიდნენ, რომ არამც თუ თავისი საქმე გაიჩაღეს, არამედ თვითონ ინგლისზედა, იმავე რუსის მეცნიერის სიტყვით, სასარგებლო ზედგავლენა მოიპოვეს. აქ ფრიად შესანიშნავია ერთი ფაქტი, სახელდობრ ისა, რომ ინგლისელები, რომელნიც წინად უარყოფდნენ უელსელების დედა-ენასა და ეროვნობას, ცხადად მიხვდნენ, რომ ეს უარყოფა ორივე მხარესათვის მავნებელია და ამიტომ გულწრფელი მონაწილეობის მიღება იწყეს უელსელის ენის და ლიტერატურის შემუშავებაში, ასე რომ ამჟამად სახელმძღვანელონი და სახალხო

წიგნები, დაბეჭდილნი უელსელს ენაზედ, ნახევრობით დაწერილნი არიან თვით ინგლისელებისაგანაო, ვკითხულობთ იმავე ავტორის თხზულებაში.

ბრწყინვალედ ამართლებს ამავე აზრს შოტლანდიის და ბრეტონის მაგალითი. ეს ქვეყნები დასახლებულნი არიან ერთი და იმავე თესლის ხალხებითა, კელტთა ჩამომავლობითა. მხოლოდ ბრეტონი სძევს დასავლეთს საფრანგეთში, შოტლანდიას კი უჭირავს ჩრდილო ნაწილი ინგლისის სახელმწიფოსი. უკანასკნელი ქვეყანა მეჩვიდმეტე საუკუნეში მეტად უიმედო მდგომარეობაში იყო. უკიდურესი სიღატაკე, უვიცობა, სიმხეცე, მარცვა-გლეჯა და სრული სიველურე მთელს ხალხს მოდებული ჰქონდა. ყველა მეზობელი ხალხი ზიზლით უყურებდა შოტლანდიელებსა. მათი გამობრუნება, ადამიანად ქცევა აღარავის სწამდა. შინაურნი და გარეულნი უქადნენ გახრწნას, გადაშენებას, გაქრობას. მაგრამ მეთვრამეტე საუკუნის დამდეგში შოტლანდიის პარლამენტმა იხმარა ერთი ღონისძიება, რომელიც უებარი აღმოჩნდა. მან გამოსცა ბრძანება, რათა ყოველს სოფელში გახსნილიყო სკოლა და სწავლა-აღზრდა მოწყობილიყო შოტლანდიურ ენაზე. ბრძანება ესე აღსრულებულ იქნა სავსებით. და რა მოხდა? ეროვნულმა სახალხო სკოლამ მოკლე ხნის განმავლობაში სწორედ სასწაული ჰქმნა. მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში შოტლანდიის ერი ავიდა იმდენადვე მაღლა თავისს მეზობელ ხალხებზე ჭკუა-გონებით, ზნეობით და დოვლათითა, რამდენადც იგი წინად უკან იყო ჩამორჩენილი. ყოველი მეზობელი ხალხი, წინანდელი ზიზლის მაგივრად, ახლა შოტლანდიელებს შესცქეროდა პატივისცემით და შურით და დღესაც შოტლანდია წარმოადგენს ერთს უბედნიერესს კუთხეს მთელის ევროპისასა... ასე გვამცნევს სახელოვანი ინგლისის ისტორიკოსი და მეცნიერი მაკოლეი, რომლის აზრი ამ საგნის შესახებ მკითხველს შეუძლიან გაიცნოს ვრცლად ჩვენი რუსული წიგნიდან: „Как улучшить кавказскую народную школу“ (გვერდი 3-6).

სრულიად სხვა სურათებს ვხედავთ ბრეტონში. ბრეტონელები ნიჭით შოტლანდიელებს, როგორც მონათესავე ხალხს, არც წინად დაუვარდებოდნენ და არც ახლა დაუვარდებიან. მაგრამ კეთილდღეობით კი განუზომელად უკან სდგანან. ბრეტონი წარმოადგენდა და წარმოადგენს ერთს ღარიბს, უვიცს და ცრუმორწმუნეობაში ჩაფლულს კუთხეს საფრანგეთისას. იმდენს რეტროგრადს, იმდენს რეაქციონერს დეპუტატს საფრანგეთის პარლამენტში არც ერთი კუთხე არა ჰგზავნის, რამდენსაც ბრეტონი. და ეს უკან ჩამორჩენა ბრეტონს წილად ერგო მხოლოდ იმის გამო, რომ იქ ხალხის განათლება მოწყობილი იყო არა ბრეტონულს ენაზე, არამედ ფრანგულზე. სწორედ ამ მიზეზს აბრალებენ ბრეტონის დაქვეითებას და უკან ჩამორჩენას, როგორც თვითონ განათლებული ბრეტონელები (მაგალითად გოლი), ისე სხვებიც და თვით რუსის პუბლიცისტნი, მაგ. „Вестник Европы“-სა.

ერთი სიტყვით, ხალხთა განათლების ისტორია სავსებით ამართლებს ყოფილი კავკასიის მზრუნველის ნევეროვის აზრსა: Нет образования без возможно – полного знания своего родного языка, как арудия мысли, და ფიხტე უფროსის მსჯელობასა: „მხოლოდ იმ ხალხს შეუძლიან პროგრესის გზაზე იაროს, რომელიც აზროვნობს და მეტყველებს თავის დედა-ენაზე“...

ამას ისიც გვინდა დავუმატოთ, რომ ევროპაში წინათ შეუნიშნავთ ერთი ფრიად სავალალო შედეგი დედა-ენის უარყოფისა. იგი იმაში მგდომარეობს, რომ ახალი თაობა, აღზრდილი თავისი ენის, ქვეყნის და ისტორიის უვიცობაში და აბუჩად აგდებაში, გულს იცრუებს დედ-მამასა და ნათესავებზე და ხშირად შვილებრივის სიყვარულის მაგიერ სიძულვილს უჩვენებს მათ და ამ სახით ირღვევა ოჯახობა, სახლობა, ეს ქვაკუთხედი ყოველის ერის სიმტკიცისა და წარმატებისა. ამ შემთხვევაში დედ-მამა თავის უკუღმართობის გამო ისევე საშინლად ისჯება, როგორც დაისაჯა შჩედრინის ერთი გმირი, რომელმაც შვილის ბედნიერებისთვის ყოველგვარი საძაგლობა ჩაიდინა და ბოლოს შვილის სიყვარულის მაგიერ მისი ზიზღი და სიძულვილი მოიმკო.

10

მაგალითები საქართველოს წარსულიდან და აწმდგომიდან.

ქართველთა ტომთა ცხოვრებაში კიდევ უფრო თვალის ამახელს მაგალითებსა ვხედავთ. თუ რა კარგი შედეგი მოსდევს მას, რომდესაც ქართული სკოლა წინ უძღვის რუსულს სკოლას ქართულის განათლებაში, ამის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოგვიდგენს გმირი ნაპოლეონის დროისა სახელოვანი სარდალი ბაგრატიონი. ამ სახელ-განთქმულმა ქართველმა ჯერ ქართული სკოლა საერო და სამხედრო გაათავა და შემდეგ ვაჟკაცობის დროს რუსეთში წავიდა. რუსული ენა მთელს თავისს სიცოცხლეში იმდენად ნაკლებად იცოდა, რომ მისი რუსული ლაპარაკი უფრო მტვრევა იყო. გარნა ვისაც შლოსერი და სხვა ისტორიკოსები ყურადღებით უკითხნია, ეცოდინება, რა მალლა აყენებენ ამ სამხედრო ქართველს გმირსა. იგინი უპირატესობას აძლევენ მას ნაპოლეონის უნიჭიერესი მარშლების წინაშე და აღიარებენ რომ თვით ნაპოლეონსაც საქმეს უჭირებდა ბრძოლის ველზე და მარჯვედ ეწინააღმდეგებოდაო. ეს მაგალითი გვიმტკიცებს, რომ ქართული სკოლა, დამთავრებული რუსულის სკოლით, ზრდის ერთის მხრით ძლიერს სიყვარულს სამშობლოსას, მეორე მხრივ ერთგულებას რუსეთისას.

აქ შეიძლება მკითხველა გაახსენდეს გამოჩენილი პროფესორი თარხნიშვილი და ჩასთვალოს იგი წინააღმდეგ მაგალითად. მაგრამ ეს დიდი შეცდომა იქნება. პროფ. თარხნიშვილი ჩვიდმეტ წლამდე არა სასწავლებელში არ შესულა. იზრდებოდა თავისს სახლობაში და მეტი ნაკლებობით ეროვნულის ცხოვრების გავლენის ქვეშ იყო. მხოლოდ ჩვიდმეტი წლისა გაემგზავრა იგი პეტერბურგს, სადაც იგი მოკლე ხნის განმავლობაში საუნივერსიტეტო ეგზამენისთვის მოამზადა ბესარიონ ლოლობერიძემ. ყოველ შემთხვევაში აქ წინააღმდეგობას ჩვენის აზრისას დაინახავს მხოლოდ აჩქარებული გონება, რომელიც სჯის საგანს ზედაპირის ჩაბეჭდილების მიხედვით და არა სინჯავს საქმეს საარსო მხრით. მეცნიერი და პედაგოგი იტყვის: უეჭველია, თარხნიშვილს ბუნებისაგან ჰქონდა მინიჭებული მეტად ძლიერი გონება და ეს გონება რომ აღზრდილიყო დასაწყისში დედა-ენის, მშობლიურის ლიტერატურის და

ისტორიის გამაცხოველებელ გავლენის ქვეშ, უფრო კიდევ მომეტებულს ძალას, მომეტებულს შემოქმედებითს ნიჭს გამოიჩინდაო.

უფრო კიდევ ხმამალა ლაღადებს ამ შემთხვევაში შედარება აჭარლებისა და შავშელ-ერუშელებისა. უკანასკნელნი ძველ საუკუნოებში განთქმულნი იყვნენ თავისი მამაცობით, გამბედაობით, ვაჟკაცობით და შეადგენდნენ წინა ბურჯს საქართველოსას. მაგრამ შემდეგში მათ ძალა-უნებურად უღალატეს ეროვნებას და დედა-ენას, გასცვალეს იგი ოსმალურს ენაზედ და ჩვეულებაზედ, და რა შედეგი მოიმკეს? ვისაც კი ბ-ნ ყაზბეგის მოგზაურობა წაუკითხნია ყოფილს ოსმალეთის საქართველოში, ეცოდინება, რომ ეხლა შავშელ-ერუშელები ყოვლად საცოდავნი, მხდალნი და წყალ-წაღებულნი არიან, წინად მათ შურის თვალით უყურებდნენ მეზობელები, ახლა კი დაბრიყვებულნი და მასხრად აგდებული ჰყავთ. სრულიად სხვა სურათსა ვხედავთ აჭარაში. მართალია, აჭარელებმაც სარწმუნოება შეიცვალეს, მაგრამ ენასა და ეროვნებას არ უღალატეს და თავით ფეხებამდის დარჩნენ ქართველებად. და დახეთ, რა ვაჟკაცობით, გამბედაობით და მხნეობით არიან შემკულნი!

მაგრამ შორს სად მივდივართ, გარშემო მივიხედ-მოვიხედოთ და უფრო გასაოცარს და საგულისხმო მაგალითებს დავინახავთ. პირველს მაგალითს წარმოადგენს ჩვენი ნასწავლი ქალობა. არც ერთს სხვა ერის ქალების აღზრდაში არ არის ისე უდიერად და უგუნურად უარ-ყოფილი დედა-ენა, და ყველაფერი მშობლიური, როგორც ქართველი ქალების აღზრდა-სწავლაში. მეორე მხრით არსად ნასწავლი ქალობა ისე დაქვეითებული არ არის, როგორც ჩვენში. გულწრფელად რომ გამოვტყდეთ, ათიოდე მანდილოსანს გარდა, მთელი ჩვენი ნასწავლი ქალობა წარმოადგენს თავსუბუქა არსებათა გროვას, რომელნიც მოკლებულნი არიან საღს ადამიანურს აზროვნებასა, მაღალს მისწრაფებასა, დამჯდარს ხასიათსა, და წამის ჩაბეჭდილებანი მათს ათამაშებენ, როორც ქარი ბურბუშელას. ქართველმა ქალმა ვერ იჩინა თავი ვერც ერთს მეცნიერებაში, ვერც საზოგადო საქმეებში. ახლანდელი ქართველი ქალი აჩრდილიც არ არის წინანდელის მანდილოსნის, რომელიც წარმოადგენდა მტკიცე, განსაზღვრულს და მეტად პატივსაცემს ტიპს, აღზრდილსა და დამთავრებულსა ეროვნულს ნიადაგზედ. იგი აგრეთვე ბევრად უკან ჩამოურჩება ახლანდელს უბრალო წოდების ქართველ ქალსაც, რომელიც თავისს სფერაში ძალაა და არა უძლურება, როგორც პირველი.

ახლა გავიხსენოთ ჩვენი ზოგიერთი არისტოკრატიული გვარეულობანი, საიდგანაც ქართული ენა და ქართული ეროვნება გამოძევებულია, და მივცეთ ჩვენს თავს საკითხი: მოიპოვება ამ გვარეულობათა შორის ამჟამად ერთი მაინც, მაღალის ნიჭის და შესანიშნავის მხნეობის პატრონი? დიოგენეს ფარნითაც რომ ეძებო, მათ შორის ვერ აღმოაჩენ ამ გვარს პირსა.

მეორე მხრითაც თუ მოვუვლით საქმეს, აღმოჩნდება, რომ ჩვენი მაღალ-ნიჭიერი მომქმედნი პირნი, რომელნიც ჩვენს ამპარტავნობას შეადგენდნენ და შეადგენენ დღესა, რომელთაც გაავლეს ჩვენს ცხოვრებაში ღრმა და ნაყოფიერი კვლევები და რომელთა სახელი იხსენიების და იდიდების, ვიდრე ქართველთა ერი იცოცხლებს დედა-მიწის ზურგზედ, გამოვიდნენ იმ სახლობათაგან, სადაც ქართულს ენას და ყველა ქართულს საუნჯეს დიდის პატივითა და სიყვარულით ეპყრობოდნენ და იპოვებიან უცხო ენების მშვენივრად მცოდნენი, ეს იყვნენ და

არიან ის პირნი, რომელთაც პატარაობიდანვე ქართული ენა ზედ-მიწევნით შეუსწავლიათ და ამ ცოდნაზედ აუშენებიათ რუსული, ფრანგულის, ინგლისურის და ნემეცურის ენების შესწავლა. მაგალითად საკმარისია დავასახელოთ დიმიტრი ყიფიანი, გრიგოლ ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ივანე მაჩაბელი, ნიკო დადიანი და სხვანი.

11

ეროვნების დაცვა ევროპასა და ჩვენში. ჩვენი ქამობა. ევროპელი მწერლების მიერ გამოსარჩლება ჩვენის წარსულისა.

უდიდესი მნიშვნელობა დედა-ენისა და ეროვნებისა ხალხის სიცოცხლისა და წარმატებისთვის კარგად შეიგნეს ევროპაში; მეტადრე ბოლო ხანებში, და ყველა პატარა ერი, დიდს სახელმწიფოსთან შეერთებული, სცდილობს დაამტკიცოს, რომ იგი ღირსია დაცულ იქმნას თავისი ენით, ლიტერატურით, ხალხოსნობით. საუკეთესო ღონისძიებად ამ წადილის მისაღწევად მათ მიაჩნიათ გამორკვევა და გამოაშკარავება თავისის წარსულის ცხოვრების ღირსებისა, ღვაწლისა, თავისებურობისა. ხშირად ამ გამოკვლევას აქვს ადვოკატური გამოსარჩლებითი ხასიათი; ღირსებანი დიდდებიან, ნაკლულევანებანი მცირდებიან, მაგრამ მას სარჩულად უძევს უწმინდესი გრძნობა - მამულის სიყვარული - და უზენაესი მიზანი - დაცვა თავისი ერის სიცოცხლისა, ამ „ღვთის უუდიდესი ქმნილებისა ქვეყნიერებაზედ“, უმინსკის სიტყვით. ამ გამოსარჩლებას იშვიათად არ მოსდევს უსიამოვნო შედეგი მოსარჩლეთათვის; მაგრამ მათ ამ შემთხვევაში ამხნევენ ის დიდებული ეთიკური ანუ აზრობრივი აზრი, რომელიც ერთმა ჩვენმა პოეტმა ლამაზად გამოსთქვა ამ ლექსით: „რომ ბედში მყოფი შენ ძმად მიგაჩნდეს, ეგ ვერაფერი სიყვარულია, საქმე ის არის, კაცს ის უყვარდეს, ვინც ბედისაგან დაჩაგრულია“.

ჩვენს შორის რაღასა ხედავთ? ხშირად სრულიად წინააღმდეგსა. საარაკოა უკუღმართობის გამო ყოველს ღონისძიებასა ვხმარობთ, რომ ჩვენის წარსულის ყოველი ღირსება დავმალეთ, უარ-ვყოთ ყოველივე მისი თავისებურობა და ღვაწლი, გავათახსიროთ, დავამციროთ, მიწასთან გავასწოროთ, ამითი გამოვუთხაროთ ძირი ჩვენს აწმდგომსა და მომავალსა და გარეშე პირთ ვათქმევინოთ ესა: რამდენიმე ათასი წელიწადი ქართველებს გქონიათ საკუთარი ისტორიული ცხოვრება და სახელმწიფო, ხანდახან ძლიერიც, და იოტის ოდენა კი კულტურისათვის, თქვენივე სიტყვით, არა გაგიკეთებიათ - რაო. ეს უტყუარი საბუთია, იმისი, რომ თქვენი ეროვნება უძლურია, უნიჭოა, ფუქსავატია და სრულიად ღირსი არ არის დაცვისა და სიცოცხლისაო; თქვენ თუ მასალად გამოდგებით სხვა ერისთვის, თორემ საკუთარისა და თავისებურის ცხოვრებისათვის თქვენთვის ბუნებას არ მოუნიჭებია არც ძალა და არც შნო.

მთელი მსოფლიო ისტორია მხოლოდ ერთს მაგალითს წარმოგვიდგენს იმისთანა უშვერ უარყოფისას, რომელსაც დიდი სიამოვნებით სჩადიან ჩვენ შორის ზოგიერთნი. ეს მაგალითი

გახლავს დაცინვა ქამის-მიერ თავისი მშობელი მამისა. მაგრამ აქ მსგავსებასთან განსხვავებასაც ვხედავთ, სასარგებლოდ ქამისა.

პირველად, ქამმა სიმთვრალე და სიტყვლე მამისა როდი მოიგონა, ცილი როდი დასწამა; ეს სიტყვლე და სიმთვრალე იყო ნამდვილი ფაქტი, სამწუხარო ამბავი. ჩვენნი უკუღმართნი კი თითონ იგონებენ სხვა-და-სხვა სიტყვლეს, სხვა-და-სხვა სისულელეს, აბრალებენ მას ჩვენს წარსულსა, ცილსა სწამებენ და მასხრად აკეთებენ.

მეორედ, ქამმა მამის სამწუხარო მდგომარეობა შინაურებშიაც კი ყველას არ შეატყობინა, განუზიარა მხოლოდ თავისს ძმასა და სხვას არავის. ჩვენ კი გავრბივართ ხუთი ათასი ვერსის სიშორეზედ და ვბეჭდავთ უცხო ენაზე: მთელი ისტორია საქართველოსი წარმოადგენს უდაბნოსა არაფრობისას, უვიცობისას და ტუტუცობისასო. თვით რუსთველმა, პირველმა პოეტმა საქართველოსამ, თავისით ვერაფერი შექმნა და სპარსულიდგან ისესხა თავისი „ვეფხის-ტყაოსანი“, და ისიც როგორ ისესხაო? ისე უხეიროდ და დედნების გაუგებრად, რომ იგი სავსეა უაზრობით და სისულელითო. და ეს უნიჭო ნასესხი მთელს საქართველოს ერს შვიდის საუკუნის განმავლობაში დიდებულ და თავისებურ ქმნილებად მიაჩნდა და „დაბადებას“ გვერდს უყენებდაო. ეს კიდევ არაფერიო. თვით სახლობა, ეს ქვაკუთხედი ყველა ერისა არსებობისა, ისეთი ველურია საქართველოში, ისე გახრწნილია, რომ მსგავს რასმე იპოვნითო მხოლოდ ველურ ჰოტენტოტებშიო, რომელნიც ირიცხებიან ადამიანთა და მაიმუნთა შორის.

მართალია, ავტორი შემდეგში სრულიად მორჯულდა, მაგრამ მისმა ველურმა აზრმა მაინც მავნე კვალი დასტოვა.

ამზედ უკეთესი დღე არ დააყენა ჩვენს წარსულს ერთმა ჩვენებურმა პროფესორმა. მან ამ თორმეტი წლის წინად ლაღად გამოაცხადა, რომ „ვეფხის-ტყაოსანი“ თარგმანია ლექსად სპარსული პროზული მოთხრობისაო, და მის დედანს მოკლე ხნის განმავლობაში აღმოვაჩინო. მთელი თორმეტი წელიწადი ეძება დიდ ძებნით და მსგავსი ვერაფერი აღმოაჩინა ვერც ევროპაში და ვერც აზიაში; მაგრამ თქვენ გგონიათ გატყდა თავის შეცდომაში... აბა რა საკადრისია. ეს მხოლოდ ლაჩრობა იქნებოდა. ის ეხლაც გამალებული ეძებს „ვეფხის-ტყაოსანის“ დედანს და, მანამ ცოცხალი იქმნება, ამ ძებნას არ მოიშლის... იგი კიდევ უფრო შორს წავიდა უკანასკნელ წლებში. მკითხველი კარგად იცნობს საბა-სულხან ორბელიანის არაკ-იგავების კრებულს, რომელსაც ჰქვია მშვენიერი სახელი „სიბრძნე-სიცრუისა“. დღემდინ ამ თავისებურს თხზულებას ქართულის ნიჭის ნაწარმოებად სთვლიდნენ ყველანი - უცხოელნიცა და ქართველებიცა. მისს სრულ თავისებურობაში არავის ეჭვი არ შეუტანია. ჩვენმა ურწმუნო თომა-პროფესორმა კი არც აცივა და არც აცხელა და ერთს თავის თხზულებაში გაატარა ის აზრი, რომ „სიბრძნე-სიცრუისა“ ნასესხი, თარგმანი უნდა იყოს მეტ-ნეკლებობითაო. რად უნდა იყოს. რა საბუთია, რა მოსაზრებით, ამაზე იგი კრინტსა არა სძრავს.

დიაღ, „სიბრძნე-სიცრუისა“ სწორედ ნათარგმნი უნდა იყოს იმიტომ, რომ მისი ავტორი ქართველია, და ქართველს ხომ თავის არაფერი შეეძლო და არც ახლა შეუძლიან. ეს აღმოჩენა

სავსებით ეკუთვნის იმავე პროფესორსა. იგი მთელს ძველს ქართულ ლირიკატურას თარგმანს ეძახის. უმეტეს ნაწილად სომხური ენიდგან. ქართული ნიჭი მას სრულად არა სწამს და არც არას მოელის მისგან. ამ აზრს წინად უფრო მკვახედ ამბობდა, ახლა მორბილდა; მაგრამ მხოლოდ მორბილდა; აზრი კი არ შეუცვლია, თუმცა ბევრი ახალი ფაქტი აღმოჩნდა მის გასამტყუნებლად. მეტად შესანიშნავია, რომ ჩვენს პროფესორს თითქმის პირად შეურაცხყოფად მიაჩნდა, როცა ქართველი მოღვაწეები კრიტიკულად ეხებოდნენ მის უკუღმართს აზრებსა და იცავდნენ ჩვენის წარსულის თავისებურობას და დაურიდებლად ყრილობდა მათზე ჯვარსა. იგი ერთს ოფიციალურს გამოცემაში, სახელდობ „Журнал Министерства Народного Просвещения“ - ში თავის მოწინააღმდეგეებს იხსენებდა, როგორც შოვინისტებს, მეომარ პატრიოტებს, რასაც შეეძლო სახიფათო ჩრდილი მიეყენებია მეტადრე მათთვის, რომელნიც ავტორისავით სახელმწიფო სამსახურში იყვნენ... მაგრამ სამართალი მოითხოვს ვთქვათ, რომ ავტორის უკანასკნელი გამოკვლევანი იმედს იძლევიან მისს სრულს მოქრისტიანებაზე. ღმერთმა ჰქმნას...

სამწუხარო აქ კიდევ ის არის, რომ ჩვენი სიმები და იაფეტები ვერა ლაგმავენ ჩვენი ქამების თავნებობას და უკუღმართობას და ვერ იცავენ ჯეროვანი ძალით ჩვენს წარსულსა. მის ღვაწლთა და ღირსებათა. სამაგიეროდ, უცხო ტომის მწერლები გულმხურვალე მოსარჩლენი გამოდიან საქართველოს წარსულისა. გამოჩენილი ორიენტალისტების აზრით, ძველმა ქართველებმა - ურარტიელებმა - მსოფლიო ისტორიაში პირველად ააფრიალეს დროშა კაცთმოყვარეობისა მტერთა შესახებ და ამ დიდებულს პრინციპს ქართველნი მტკიცედ ადგენენ მთელს თავისს ისტორიულ ცხოვრებაში; „საქართველოს ისტორია ისეთს დაუსრულებელს და ღრმა დრამას წარმოადგენს, რომ ასი შექსპირიც ვერ ამოლევსო“, სთქვა ისეთმა რუსთა პუბლიცისტმა, რომელიც ძლიერ ძუნწობდა და ძუნწობს კეთილის თქმაში არა რუსთა შესახებ (სუვორინი); „ქართველებმა თუმცა საეკლესიო სტილი ბიზნტიელებისაგან გადმოიღესო, მაგრამ ისე გააუკეთეს, რომ ზოგს რამეში პირველი ადგილი დაიჭირეს მთელს საქრისტიანოშიო“(კონდაკოვი); „ვეფხის-ტყაოსანი“ ნამდვილი ქართული ნაწარმოების, თავისებური ნაციონალური ქმნილებაა და მისი მსგავსი არ მოიპოვება მთელს სპარსულს ლიტერატურაშიო, თქვა ჯერ საჯარო ლექციაში და და მერე ცალკე წიგნაკში აწ განსვენებულმა გულაკმა, რომელმაც ზედმიწევნით იცოდა აღმოსავლეთის ლიტერატურა და მეტადრე სპარსული; „ვეფხის-ტყაოსანი“, ეს ნაციონალური ქმნილება, იპყრობს იმისთანა დიდებულს აზრებსა, რომელნიც ღირსნი არიან მოიფინონ მთელს სამყაროშიო („облететь всю вселенную“) გამოსთქვა თავისს მაღალ ნიჭიერ სტატიაში, რომელიც დაბეჭდილი იყო რამდენსამე წლის წინად გაზეთს „Кавказ“, - ში, ბარონ სუტნერმა, ფრიად განათლებულმა გერმანელმა და გამოჩენილმა მწერალმა ნემეცურ ხელოვნურს ლიტერატურაში... და სხვანი და სხვანი...

უცხოელნი ჩვენს „ვეფხის-ტყაოსანს“ იცნობენ უბრალო, მშრალი პროზაული ნათარგმნით, რომელშიც მთლად გამქრალია ის მომხიბლავი სიმდიდრე და მუსიკა ენისა, რომელიც შეადგენს ერთს უმთავრესს ღირსებას ჩვენის ნაციონალურის ქმნილებისას. რამდენად უფრო მაღლა დააყენებდნენ იგინი შოთას უკვდავ პოემას, თუ ქართულის ენის ცოდნა ნებას

ამლევდეს თვითონ დედანის კითხვით გამოსცადონ ის ნეტარება, რასაც ჰგრძნობს ქართული გული და გონება..

დიაღ, უცხოეთის მწერალნი, რომელნიც გულმოდგინედ იძიებენ ჩვენს წარსულს, პოულობენ მასში იმისთანა თავისებურს მოვლენათა, რომელნიც არ მოიძებნებიან არც ერთ სხვა ერის ისტორიაში და ამით სრულს იმედს ჰზადავენ ჩვენში და სხვებში, რომ თუ ჩვენს ქამობას თავს დავანებებთ და მხნედ შევუდგებით ჩვენის ეროვნების აღორძინებას, ევროპულ განათლებას ვადენინებთ ეროვნულს მიღებში. შევძლებთ თავისებური წვლილი შევიტანოთ იმ დიდებულს მსოფლიო სალაროში, სადაც იკრიბება მთელის კაცობრიობის ჭკუის, გულის, ფანტაზიის და ხასიათის ნაყოფი.

12

დამოკიდებულ ერთა დედა-ენის უფლებანი ევროპაში წინა დროს და ახლა

უწინ ევროპაში პატარა ხალხების ეროვნება იდევნებოდა დაურიდებლად; გაბატონებულნი ერნი სცდილობდნენ დამორჩილებულ ერთათვის დაევიწყებინათ დედა-ენა, სამშობლო ისტორია, ლიტერატურა და გადაეგვარებინათ. ეხლა კი დიდნი ერნი დაადგნენ სხვა გზასა, უარჰყვეს პატარა ხალხების ეროვნების დევნა, და სრულს უფლებას ანიჭებენ მათს ეროვნულს ფაქტორებს და ადგილობრივს თვითმმართველობას. ყველაზედ ცხადად ამ მიმართულებამ იჩინა თავი ინგლისში შესახებ ირლანდიელებისა, უელსელებისა და შოტლანდიელებისა, ავსტრო-ვენგრიაში შესახებ მადაიარებისა და სლავიანებისა

რამ დაბადა ამისთანა ძირითადი ცვლილება?

პირველი მიზეზი ამისი არის ჭკვიანური მოქმედება პატარა ხალხებისა, დამყარებული მომწიფებულს აზრზედ. წინად ეს ხალხები თავის დედა-ენის, ისტორიის, ლიტერატურის და თვით-მმართველობის უფლებათა აღდგინებასთან თხოულობდნენ პოლიტიკურს განცალკავებასაცა, ცალკე სახელმწიფოს დაარსებას. ამითი ისინი საბუთს ამლევდნენ სახელმწიფოს ჩაერიცხა მათი ეროვნული ფაქტორები თავისს მტრად და სცდილიყო ამოეფხვრა იგინი ძირიანად. შემდეგში პატარა ხალხები დარწმუნდნენ, რომ პოლიტიკური განცალკევება იქნება მავნებელი არა მარტო სახელმწიფოსათვის, არამედ თითონ მათთვისაცა, რადგანაც ხალხისაგან მოითხოვს ბევრად უფრო დიდს ხარჯს, შეურყევს გარეგანს მშვიდობიანობასა და გაამრავლებს ხალხთა შორის უთანხმოებასა, ომებსა და ცრემლს. რაკი ამ აზრზე დასდგნენ, ისინი გახდნენ გულწრფელნი მომხრენი სახელმწიფოს ერთობისა, მისცეს სახელმწიფოს მრავალი საბუთნი თავის ერთგულობისა, ეცადნენ, რომ მათ შორის არ აღმოჩენილიყვნენ სეპარატისტები და ეჭვში არ ჩაეგდოთ მათი ერთგულება. ამასთან ერთად

გაადლიერეს თავისი მოქმედება მშობლიურის ენის, ლიტერატურისა და სრულის თვით-მმართველობის აღსადგენად, სრული შინაურის ბატონობის მოსაპოვებლად. ამ ბრძნულმა პროგრამამ მთელი ხალხი ერთის დროში ქვეშ მოაქცია. წინად ბევრნი იყვნენ წინააღმდეგნი პოლიტიკურის განცალკევებისა და ეს ხალხს პარტიებად ჰყოფდა. ახლა კი ეს პარტიობა მოიშალა, რადგანაც პოლიტიკურის ცალკე ბუდის გაკეთება უარ-ყოფილ იქმნა და მისწრაფების საგნად დარჩა შინაური ავტონომიის მოპოვება, რაც გულით და სულით უყვარს ყველა დაუმახინჯებელს ადამიანს და რაც შეადგენს უპირველესს და მოუცილებელს საჭიროებას ხალხის წარმატებისა და აყვავებისათვის. ერთის სიტყვით, კაცობრიობაში სდგება ხანა დიდის სახელმწიფოებისა, აშენებულისა თვით-მმართველობისა პრინციპზედ, ფედერატიულ - საფუძველზედ.

მხოლოდ ერთი შავი წერტილი აფუჭებს ამ ნათელის ჰორიზონტის ჩაბეჭდილებასა. ეს შავი წერტილი არის პრუსია. ამ სახელმწიფოში სასტიკად იდევენება ყველაფერი ეროვნული პოზნანში, ელზასლორენში და შლეზვიგში. რა მიზეზით? პრუსია ამ თავისს სამს პროვინციას სთვლის სახელმწიფოს ერთობის მტრებად, და საბუთიცა აქვს ამისი. სამივე პროვინცია სულ იმის ნატვრაში არის, როდის იქმნება პრუსია დაემხოს და ჩვენ მისგან განვთავისუფლდეთო. რამდენად შესაფერია წადილის მიღწევისათვის ეს სამწუხარო ჯიბრი, ჩვენ ამას არ შევეხებით აღვნიშნავთ მხოლოდ ფაქტსა, რომ ეროვნულნი ფაქტორები უცხადებდნენ მტრობას და ბრძოლას სახელმწიფოს და ისიც მტრულად ეკიდება მათ. რამდენჯერ უთქვამთ პრუსიის პარლამენტში მინისტრებს პოლონელის დეპუტატებისათვის: თქვენმა ამომრჩევლებმა რომ გულწრფელად აღიარონ და საქმიტაც დაამტკიცონ ერთგულება სახელმწიფოსი, ჩვენ მაშინვე რადიკალურად შევცვლით ჩვენს მოქმედებას პოზნანის შესახებო.

13

ობლობა და დამაბუნება უდედა-ენო ადამიანისა. არაკი ანთეოზისა, აზრი კომენიუსისა და უშინსკისა. რომელიმე ერის გაქრობა ასახიჩრებს თვით კაცობრიობას...

დავუბრუნდეთ ჩვენს საგანსა, თუმცა ნათქვამსაც პირდაპირი კავშირი აქვს მასთან.

ადამიანი, მოკლებული დედა-ენის ცოდნას და მკვიდრს სულიერს კავშირს თავისს სამშობლოსთან და ერთან, მიემსგავსება საბრალო ობოლს, საწყალს სტუმარს, რომელსაც არ გააჩნია თავისი საკუთარი სახლი ამ ქვეყანაზედ. იგი მოგაგონებთ ხიდგან მოჭრილს ტოტსა, რომელიც, დღეს თუ ხვალ, უთუოდ გახმება. იგი შეიძლება ამყნონ სხვა ხეზედ, მაგრამ ჯეროვანს სისრულეს იგი არას დროს არ ეღირსება, და ვერას დროს ვერ შეედრება ხეს, რომელსაც ფესვები ღრმად აქვს გადგმული თავისს შესაფერს ნიადაგში და რომელიც ამის გამო სავესეა ღონით და სიცოცხლით. „სტუმრად ყოფნა მეზობლებში ხანდახან სასიამოვნოა, მაგრამ ღმერთმა ნუ ჰქნას, რომ ვინმე მოკლებულ ყოფილიყვეს თავისს საკუთარ კერასაო“, სთქვა

ერთმა მაღალ ნიჭიერმა და ღვაწლით შემოსილმა რუსმა მწერალმა სამოციანს წლებში, როდესაც ლაპარაკობდა მცირე-რუსეთის ენის და ლიტერატურის აღორძინების საჭიროებაზედ.

მშვენივრად ჰხატავს ეროვნულის ნიადაგის უზადალო მნიშვნელობას ხალხის არსებობისა და წარმატებისათვის ერთი არაკული თქმულება ძველის ბერძნებისა. იყო თურმე ერთი გმირი, სახელად ანთეოზი, შვილი დედა-მიწისა. იგი იყო უძლეველი იმის გამო, რომ მშობელი დედა-მიწისგან, რომელთანაც იგი დაკავშირებული იყო ან ჯდომით, ან დგომით და ან წოლით, განუწყვეტლივ ასდიოდა სხეულში დიდი ძალი და ღონე. ბოლოს შეჰხვდა ანთეოზს ჰერაკლი, გმირთაგან გმირი. გაჩნდა საშინელი ბრძოლა. ჰერაკლიმ არა ერთხელ წააქცია მიწაზედ ანთეოზი, მაგრამ შეეხებოდა თუ არა თავისს მშობელს მთელი ტანით, ანთეოზი ერთი ორად და სამად უფრო ღონიერდებოდა, ერთს წუთს წამოვარდებოდა ფეხზედ და უფრო მხნედ ებრძოდა ჰერაკლესა. ბრძოლა ბოლოს და ბოლოს უთუოდ ჰერაკლის დამარცხებით დამთავრდებოდა; მაგრამ დახე ანთეოზის იღბალსა, მისმა მოწინააღმდეგემ შენიშნა, რომ ანთეოზის უძლეველობა დედა-მიწასთან კავშირისაგან წარმოსდგებოდა, მობლუჯა, მოაშორა დედა-მიწასა, ჰაერში აიყვანა და იქ გააჩერა. მოშორებული დედა-მიწასა, ანთეოზი დასუსტდა, დაუძლურდა და შეიქმნა მსხვერპლი ჰერაკლისა. ანთეოზისავით ძლიერია მთელი ერი საზოგადოდ და ყოველი ადამიანი კერძოდ, ვიდრე იგი მტკიცედა სდგას ეროვნულს ნიადაგზედ, ხოლო მასავით სუსტდება და ილუპება, როდესაც იგი შორდება ამ ნიადაგსა და სწყვეტავს მასთან განმაცხოველებელ კავშირსა...

ყველა შეგნებულს ქვეყანაში დედა-ენა მით უფრო მეტად მეფობს სახლობის სფერაში, რამდენადაც უფრო ვიწრო ადგილი აქვს მას მოზომილი სხვა-და-სხვა სასწავლებელში. ვინც კი ცოტაოდნად თვალყურს ადევნებს თანამედროვე ცხოვრებას ევროპის ერთა და ტომთა, კარგად უნდა უწყოდეს, თუ რა დიდი ყურადღებით და სიყვარულით ეპყრობა დედა-ენას ყოველი სახლობა, მაგალითად, შლეზვიგში, პოზნანში, ელზას - ლორენში, პოლონეთში. ყოველი დედა, თვითთული მამა წმინდა ვალად ჰრაცხს, თავის შვილებს სკოლაში შესვლამდის, რაც კი შეიძლება, კარგად გაავარჯიშოს დედა-ენაში, გამართოს მეტყველებაში და შეათვისებინოს ზეპირსიტყვაობით ადვილნი და საუკეთესო ნაწარმოებნი ხალხის გონებისა. სკოლაში მიბარების შემდეგაც მშობელნი ყოველს ღონისძიებას ხმარობენ, რომ თავისს შვილებს ეროვნული მიდრეკილებანი განუძლიერონ და გულით ათასი ძაფით შეაკვრევინონ იგინი თავის ერის წარსულთან, აწმდგომთან და მომავალთან. საუკეთესო ღონისძიებად ამ მაღალის მიზნის მისაღწევად მიაჩნიათ მდიდარი საშინაო ბიბლიოთეკა საბავშვო წიგნებისა დედა-ენაზედ, რომლებსაც ყმაწვილებს დიდის ყურადღებით აკითხებენ თავისუფალს დროსა. ყოველს ამგვარს შინაურს ბიბლიოთეკას ამშვენებს უთუოდ ერთი მაინც რომელიმე საბავშვო ჟურნალი, რომელსაც დედ-მამა თავისს შვილებს უბარებს, რაც უნდა ღარიბი იყოს.

დასურათებისა და დასაბუთების შესავსებად მოვიყვანთ კიდევ მსჯელობას ორის სლავიანურ გამოჩენილის პედაგოგისას, რომელნიც მარჯვედ გამოსთქვამენ დედა-აზრს ჩვენის წერილისას.

„მშობელი, რომელიც მოინდომებს თავის შვილებს ასწავლოს უცხო ენა, ვიდრე ისინი განამტკიცდებოდნენ დედა-ენის ცოდნაში, იქმს იმისთანავე საოცარს სისულელეს, როგორსაც ჩაიდენდა ადამიანი, რომელიც ჯერედ ფეხ-აუდგმნელს ბაღს ცხენზედ ჯდომას დააწყებინებდა“ , ამბობს კომენიუსი.

„გაქრა ენა ერისა? გაჰკრა თვითონ ერიცა. და თუ ადამიანის სული ძრწუნდება ერთის კაცის მოკვლის წინაშედ, მაშ რაღა უნდა იგრძნოს მან, როცა გაუქმებას უპირობენ ათასის წლის ისტორიულს სიცოცხლეს ერისასა, ამ უმაღლეს ქმნილებას ღვთისასა ქვეყნიერობაზედ?“ - ამბობს უშინსკი.

ხოლო ერის გადაგვარება და გაქრობა მისს კერძო უბედურებას როდის შეადგენს; იგი ნამდვილი დანაკლისია თვით კაცობრიობისთვისაც, რომელსაც ამითი აკლდება ერთი თავისი ნაწილი ანუ წევრი, უშრება ერთი იმ წყაროთაგანი, რომელნიც ავსებენ შეერთებულად კულტურის მსოფლიო ზღვასა. ერთმა წარჩინებულმა მწერალმა კაცობრიობა დაადარა მგალობელთა დიდს გუნდს, ხოროსა, რომლის ჰარმონია მაშინ არის სავსე და სრული, როდესაც ყველა ხალხი, თავისი შესაბამისი ხმით, იღებს მონაწილეობას მსოფლიო ღაღადისში. შესწყდა რომელიმე ერის ხმა? გადარიბდა კაცობრიობის ხოროს ჰარმონია, შესუსტდა მსოფლიო ღაღადისი, დანაკლულდა ზღვა თავისებურობისა, მოაკლდა ერთი თვისებური ლალი კაცობრიობის კულტურის დიდებულს საღაროსა.

14

საჭირო ღონიძიებანი დედა-ენის დასაცველად და ასაყვავებლად.

ჩამოვიდეთ მაღალი პრინციპის სფერიდგან ძირს, ქართულს ნიადაგზედ, და დავასახელოთ კონკრეტული, კერძო ღონისძიებანი, ჩვენის დედა-ენის დასაცველად და გასაძლიერებლად. ვრცლად ეს ღონისძიებანი არა ერთხელ და ორჯელ განგვიმარტავს როგორც ქართულ ენაზე, ისე რუსულზე. აქ დაგვჭირდება მხოლოს მოკლე განმეორება მათი...

პირველად, დედა-ენა უნდა მეფობდეს ქართულს ოჯახობაში სრულიად და სავსებით და ყოველი პატარა ქართველი მხოლოდ მისი ზედგავლენის ქვეშ უნდა იზრდებოდეს და ვითარდებოდეს მთელის შვიდის წლის განმავლობაში. ყოველ-დღიური ვარჯიშობა დედა-ენაში მშობლებმა უნდა დააწყებინონ თავის შვილებს მესამე-მეოთხე წლიდანვე. ქართული ენა მდიდარია მეტად მარტივი სახალხო ლექსებით და ზღაპრებით, რომელთა შეთვისება არ გაუჭირდებათ ჩვილ ქართველებსა, თუ დიდები გონივრულს ხელმძღვანელობას გაუწევენ მათ. მაგრამ ეს საკმარისი არ არის. საჭიროა სხვა გვარი საზრდოც, რეალური შინაარსისა. მარტივი საგნების და სურათების შინჯვა და აღწერა კითხვა-პასუხის შუამავლობით, ელემენტარული თვალსაჩინო სწავლა უნდა შეადგენდეს ყოველ დღიურს სავარჯიშოსა. ეს ვარჯიშობა ბავშვს შესძენს რეალურს ცოდნასაცა, დაკვირვების ნიჭსაც გაუფურჩქვნის და

ენასაც თანდათან გაუმდიდრებს რეალური ლექსიკონითა. ჩინებულს მასალას წარმოადგენს აგრეთვე პატარ-პატარა ცოცხალი სიტყვით ნაამბობნი მოთხრობანი ცხოველთა სამეფოდგან, რომელნიც ზღაპრებით აინტერესებენ ბავშვებსა და რეალურ ცოდნასაც აძლევენ. ასეა დაყენებული პატარა ბავშვების განვითარების საქმე ეგრედ წოდებულს „საბავშვო ბაღებში“ და ასევე უნდა მოეწყოს ეს საქმე ჩვენს სახლობაშიცა. ბედად, ამისთანა მოთხრობების კრებული კარგა ხანია არსებობს ქართულ ენაზე. როცა ბავშვი ჩადგება მეექვსე წელში, ქართული კითხვა უნდა დააწყებინოთ ჯერ დიდი მოძრავი ასოების ხმარებით და მერმე მსხვილი დაბეჭდილის წიგნის საშუალებით. წერა ძნელი პროცესია, ძნელი სავარჯიშოა და ამიტომ იგი უნდა დააწყებინოთ უფრო გვიან, ერთი წლის შემდეგ, როცა ბავშვი მეშვიდე წელიწადში გადადგება. მერვე წლიდან ქართული წერა-კითხვა, ხელი-ხელ ჩაკიდებული, ტოლად მიდის.

ამ გზაზე დაყენებული ქართველი ბავშვი სამი წლის განმავლობაში კარგად გაიმართება ქართულ წერა-კითხვაში, ქართულს მეტყველებაში და ელემენტარულს ცოდნასაც საკმარისად შეიძენს. ასე მომზადებული იგი მეცხრე წელში შედის რომელსამე სასწავლებელში. რვა წელიწადზე ადრე ბავშვი არ უნდა მისცეთ სასწავლებელში, თორემ სასკოლო რთული შრომა აუცილებლად დაუჩაგრავს გონებასა. რადგანაც ჩვენებურს სკოლებში დედა-ენას ძალიან ნაკლები დრო აქვს დათმობილი და ზოგან სრულიადაც არ ასწავლიან, ამის გამო მშობლები მოვალენი არიან ყოველ დღე ბავშვებს ერთი თავისუფალი საათი მაინც მოანდომებინონ ქართულის წიგნის კითხვასა. უნდა შეუდგინონ ბიბლიოთეკა საუკეთესო საბავშვო წიგნებისა დედა-ენაზე, უსათუოდ დაუბარონ ამავე ენაზე საბავშვო ჟურნალი და ქართული წიგნის კითხვა გადაუქციონ თავის შვილებს ყოველდღიურ მოთხოვნილებლად.

მაგრამ მარტო ოჯახის ერთგულება არ კმარა დედა - ენის გასაძლიერებლად. სკოლა, ეს უძლიერესი კულტურული ღონისძიება, უნდა ეპყრობოდეს ქართულს ენას სრული პატივით, როგორც უსაჭიროეს საგანს. სახალხო ერთ-კლასიან სკოლაში იგი უნდა მეფობდეს სრულიად და სავსებით. მასზედ უნდა იყოს მოწყობილი მთელი სწავლა, ყველა საგნების გადაცემა, სახელმწიფო ენა კი უნდა ისწავლებოდეს, როგორც მხოლოდ ცალკე საგანი. გარდა ამისა დედა-ენას, როგორც ცალკე საგანს, დათმობილი უნდა ჰქონდეს ყოველ წლივ და ყოველს განყოფილებაში არა ნაკლები ექვსი გაკვეთილისა კვირაში ყოველს სახალხო სკოლაში, როგორც ერთ კლასიანში, ისე ორკლასიანში. საშუალო სასწავლებლებში ჩვენი დედა-ენა უწინდებურად უნდა გადაიქცეს სავალდებულო საგნად ყველა ქართველ მოწაფეთათვის, როგორც სავალდებულოა ადგილობრივი ენა ფინლიანდიაში, პოლონეთში და თვით შუა აზიაში სარტთა შორის. მისნი მასწავლებელნი ჯამაგირნით და უფლებით უნდა გათანასწორობულ იქმნან სხვა სამტატო მასწავლებლებთანა. ქართულ ენას უნდა დაეთმოს ყოველ კლასში პირველიდგან დაწყებული უკანასკნელამდე არა ნაკლებ ორის გაკვეთილისა კვირაში. ამ უფლების მოპოვებას, ანუ უკეთ, აღდგენას, ესაჭიროება მხოლოდ კანონიერი შუამდგომლობა, ჯეროვანად დასაბუთებული. ამის გარდა საჭიროა ქართულს ენაზე გადაითარგმნოს და შესდგეს სახელმძღვანელონი გეოგრაფიისა, ისტორიისა, ბუნებისმეტყველებისა და სხვა საგნებისა, რათა ქართველმა მოწაფეებმა ორივე სქესისამ

გაიმეორონ შინ თავის დედა-ენაზე დღე ის, რასაც რუსულად სწავლობენ გიმნაზიებში და სხვა საშუალო სასწავლებელში.

სასკოლო კურსის დასრულების შემდეგ ყოველი ქართველი თავის წმინდა მოვალეობად უნდა სთვლიდეს იქონიოს საშინაო ქართული ბიბლიოთეკა, რომელსაც უნდა ამშვენებდეს საუკეთესო თხზულებანი ქართველი ავტორებისა - ძველისა და მეტადრე ახალისა. იმავე ქართველს დანაშაულებად უნდა მიაჩნდეს, თუ არ მისდის ერთი რომელიმე ქართული პერიოდული გამოცემა და ყოველდღე არ ადევნებს თვალს მშობლიურს პრესასა. იგი მოვალეა მეტიცა ჰქმნას. პირადი პრაპაგანდით, ქადაგებით მან უნდა სხვა ქართველებში გავაცოცხლოს, განადღიეროს თანაგრძნობა და სიყვარული ქართულის ენისა, ლიტერატურისა, ისტორიისა და გარდააქციოს იგინი ერთგულ მომხრედ და მოყვარედ ყოველ მშობლიურის ფაქტორისა.

ჩვენისთანა მდგომარეობაში მყოფნი მცირე რიცხოვანნი ერნი ერთს ჩინებულს ღონისძიებასაც ხმარობენ თავისი დედაენის და ლიტერატურის გაძლიერებისა და აყვავებისათვის. როგორც ჩვენში ვიცით დაპატიჟება სადილად და ვახშამად, ისე იმათ ჩვეულებად აქვთ დაპატიჟება თავისი კარგი ნაცნობისა წიგნების საკითხველად დედა-ენაზე. ეს თავისებური პატიჟება ხდება ნაცნობთ შორის რიგ-რიგად. ეწვევიან მასპინძელს სტუმრები, იგი გააღებს თავისს საშინაო ბიბლიოთეკას, ამოირჩევს და გადმოიღებს რომელსამე საინტერესო წიგნსა. კითხულობენ, მსჯელობენ, ბაასობენ დედა-ენაზე, ერთმანეთის ენით და აზრებით მდიდრდებიან, სიფხიზლე და უნარი ემატებათ, და საქვეყნო საქმეებს მეტი გულმხურვალებით ეკიდებიან, ემსახურებიან.

რა უბრალო, რა ადვილი და ამასთან რა სანდომი და სასარგებლო ღონისძიებაა! რა კარგი იქნება, რომ ჩვენშიაც გავრცელდეს ეს საუცხოო ჩვეულება! იგი უებარი წამალია ჩვენი მძინარა საზოგადოების გამოფხიზლებისა და ეროვნულს გზაზე დაყენებისათვის.

თუ ყველა ეს ღონისძიება ნახმარი იქნება, ჩვენი ლიტერატურის ზრდა სწრაფი ნაბიჯით ივლის წინ და იგი მოკლე ხნის განმავლობაში გამდიდრდება არა მარტო ბელეტრისტული და პუბლიცისტური ქმნილებებითა და პერიოდული გამოცემებითა, არამედ სხვა-და-სხვა პოპულარული სამეცნიერო თხზულებებითაცა, და ჩვენს ეროვნულს განათლებას გაუღიმებს, გაუცინებს ცხოველ-მყოფელი იმედი ნათელი მომავლისა.

ტექსტის ციფრული ვერსია მოამზადეს:

ელენე მეგრელიშვილმა (თბილისი),

ეკა გოგიბერიძემ (ბათუმი),

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტმა ანა რუხიაშვილმა (დუშეთი)

საჩხერის მუნიციპალიტეტის სოფელ სავანის საჯარო სკოლის მოსწავლეებმა ანი ცერცვაძემ, ნინი გულიაშვილმა, ანი კომლაძემ და ხატია ქვათაძემ.

აპრილი, 2020 წელი

#დარჩისახლში